

TALENTIA-LEHTI / SOSIAALITYÖN TUTKIMUKSEN SEURA 2010

Tutkiva sosiaalityö

Oikeudenmukainen ja kunnioittava
sosiaalityö

TEIJA KARTTUNEN & KATI NÄRHI (TOIM.)

3 Lukijalle

Teija Karttunen & Kati Närhi

4 Oikeudenmukainen ja kunnioittava sosiaalityö tiukan talouden oloissa – XII Sosiaalityön tutkimuksen päivät 2010 Jyväskylässä

Sirpa Kannasoja & Johanna Moilanen

8 Human rights and their relevance for social work as theory, education and practice

Silvia M. Staub-Bernasconi

24 Työttömyys, toimintatutkimus ja elämäntarinat – Tarina pro gradustani

Marina Bergman-Pyykkönen

30 Moraalifilosofia ja sosiaalityön etiikka

Olli-Pekka Moisio

36 Kuntouttava sosiaalityö paikkaansa hakemassa

Pekka Karjalainen

40 Työelämän oppimisympäristö ongelmaperustaisen oppimisen kontekstina ammattikorkeakoulussa

Hannu Piironen

44 Tukea ja opastusta vuokravelkaisille lapsiperheille

Juha Klemelä & Marja Manninen

48 Yhteisellä asialla, asiakkaan kanssa – asiakaslähtöisen arvioinnin bikva-menetelmä ja sen käyttö

Mikko Reijonen

Ulkoasu: Kinstasis Oy / Veikko Anttila

ISSN 1797-8610

Lukijalle

Sosiaalityön tutkimuksen XII valtakunnalliset päivät pidettiin Jyväskylässä 18.–19.2.2010. Tässä jo perinteeksi muodostuneessa Tutkiva sosiaalityö -julkaisussa esitellään tutkimuksen päivien satoa. Kirjoitukset eivät perustu pelkästään päivien *Oikeudenmukainen ja kunnioittava sosiaalityön tiukan talouden oloissa* -teemaan, vaan ne edustavat laajasti erilaisia näkökulmia, joita käsiteltiin tutkimuksen päivien aikana.

Työryhmäpapereiden lisäksi Sirpa Kannasoja ja Johanna Moilanen tiivistävät aluksi tutkimuspäivien antia ja päivien jälkeen kerätyn palauteaineiston tuloksia. Tämän jälkeen on mahdollisuus tutustua yhden päivien pääpuhujan, Silvia Staub-Bernasconin englanninkieliseen puheenvuoroon, joka käsittelee ihmisoikeuksia sosiaalityössä.

Vuoden 2009 sosiaalityön pro gradu -palkinnon saaja Marina Bergman-Pyykkönen (Helsingin yliopisto) aukaisee tekstissään läpinäkyvästi omaa tarinaansa tutkimuksensa prosessista, oivalluksista ja tuloksista. Tutkimuksessa käsitellään mielenkiintoisesti toimintatutkimukseen, työttömyyteen ja työttömien elämäntarinoihin liittyviä kysymyksiä.

Päivien työryhmien papereita esitetään yhteensä viisi. Tekstit käsittelevät sosiaalityön kysymyksiä niin filosofian, sosiaalityön käytäntöjen, alan oppimisympäristöjen ja hanketyön kuin asiakkaiden osallistumista tukevien menetelmien näkökulmista.

Olli-Pekka Moisio pohtii tekstissään moraalifilosofian ja sosiaalityön etiikan välistä suhdetta. Pekka Karjalainen jäsentää tekstissään kuntouttavan sosiaalityön paikkaa osana aikuisten parissa tehtävää sosiaalityötä. Karjalaisen mukaan aikuissosiaalityön kentällä on tapahtunut jakautuminen työpoliittikan parissa kehitettävään sosiaalityöhön ja kuntien sosiaalityöhön. Hän perää yhteiskuntapoliittista keskustelua sosiaalisista ongelmista ja niiden seurauksista nyky-yhteiskunnassa.

Hannu Piironen jäsentää työelämän oppimisympäristöä ongelmaperustaisen oppimisen kontekstissa ammattikorkeakoulussa omien opettajakokemustensa pohjalta. Juha Klemelä ja Marja Manninen kuvaavat Espoon Voimanpesä-hanketta, jossa annetaan tukea ja opastusta vuokravelkaisille lapsiperheille. Hankkeessa tuotetaan tutkimustietoa asunnottomuusuhan alla olevista perheistä sekä pyritään täydentämään jo olemassa olevia palveluja. Mikko Reijonen avaa asiakaslähtöisen arvioinnin Bikva-menettelmaa ja sen käyttöä kokemustensa pohjalta.

Kiitämme litteen kirjoittajia, jotka ovat tuoneet esiin ajatuksiaan ja pohdintojaan sosiaalityön tutkimuksen kentälle muiden jaettavaksi.

Kiinnostavia lukuhetkiä!

TEIJA KARTTUNEN
YTM, tutkija, JY

KATI NÄRHI
YTT, yliopistonlehtori (ma), JY

SIRPA KANNASOJA

YTM

sirpa.kannasoja[at]jyu.fi

JOHANNA MOILANEN

YTM

johanna.moilanen[at]jyu.fi

Oikeudenmukainen ja kunnioittava sosiaalityö tiukan talouden oloissa

- XII Sosiaalityön tutkimuksen päivät 2010 Jyväskylässä

Millaista on oikeudenmukainen sosiaalityö? Mitä asiakkaan kunnioitus tarkoittaa? Kuka vastaa oikeudenmukaisuuden ja ihmisoikeuksien toteuttamisesta käytännössä ja onko niiden toteutuminen mahdollista tiukan talouden oloissa? Entä ovatko taiteen ja kulttuurin yhteisölliset voimavarat sosiaalialalla vielä löytämättä?

Näihin kysymyksiin paneuduttiin 18.–19.2.2010 Jyväskylän yliopistossa järjestetyillä XII Valtakunnallisilla sosiaalityön tutkimuksen päivillä. Jyväskylän yliopiston Yhteiskuntatieteiden ja filosofian laitoksen Sosiaalityön yksikön ja Sosiaalityön tutkimuksen seuran järjestämään tapahtumaan oli ennakkoilmoittautunut 370 toimijaa tutkimuksen, käytännön ja koulutuksen kentiltä. Näin löytiin reilusti edellisten vuosien osallistujajen nätykset; on ilo huomata, että tapahtuma kasvattaa vuosi vuodelta suosiotaan ja näyttää enenevässä määrin vetävän puoleensa alan perus- ja jatko-opiskelijoita.

Päivien teema kiinnittyi ajankohtaiseen yhteiskunnalliseen tilanteeseen: puheen- vuorojen ja työryhmien kautta haluttiin herättää keskustelua muun muassa siitä, ovatko tutkijat ja käytännön sosiaalityöntekijät tiukassa taloustilanteessa vaarassa ajautua budjetinvartijoiksi tai tiukentuvien moraalisten vaatimusten hiljaisiksi toimeenpanijoiksi. Keskeiseksi kysymykseksi asettui näin myös se, kuinka oikeudenmukaisuus ja asiakkaan kunnioitus toteutuvat tämän päivän käytännössä.

Päivien ohjelma ja työryhmät

Päivillä keskusteltiin oikeudenmukaisuuden ja kunnioituksen teemoista yli tieteenalojen ja maantieteellisten rajojen. Kutsuttuina pääpuhujina olivat professori, Dr. Silvia Staub-Bernasconi Saksasta, filosofian professori Sami Pihlström Helsingin yliopiston tutkijakollegiumista, vastaava tutkija Maija Sakslin Kelan tutkimusosastolta ja Teatteritaiteen laitoksen johtaja, lehtori Malla Kuuranne Teatterikorkeakoulusta.

Sami Pihlström puhui esityksessään syllisyydestä ja ihmisen kunnioittamisesta. Hän pohti, mitä erityisesti moraalifilosofian näkökulma voi tuoda sosiaalityön tutkimukseen. Pihlströmin mukaan syllisyys on perustavanlaatuinen eettinen käsite, jota tarvitsemme muodostaaksemme moraalisia suhteita muihin ihmisiin. Syllisyys on olennainen osa toisten kunnioittamisessa ja sitoutumisessa kärsivien auttamiseen. Silvia Staub-Bernasconi käsitteli luennossaan ihmisoikeuksia sosiaalityön määrittelijänä. Staub-Bernasconin mukaan ihmisoikeudet on nähtävä sosiaalityön koulutuksen, etiikan

ja käytäntöjen määrittelyjen perustana, kuten Euroopan neuvostokin suosittaa, ja niitä on tarkasteltava niin yksilöllisellä, paikallisella, kansallisella kuin globaalilla tasolla.

Maija Sakslin käsitteli puheenvuorossaan perusoikeuskysymyksiä sosiaalisissa palveluissa. Sakslin kysyi muun muassa: onko sosiaalisissa perusoikeuksissa kyse yksilön oikeuksista, kenelle oikeudet kuuluvat ja keitä ne velvoittavat? Malla Kuuranteen aiheena oli kulttuurin ja taiteen merkitys yhteisöllisyyden edistäjänä. Kuuranne kertoi Multialla vuodesta 1998 alkaen toteutetusta ”Multiaista Satoa” -kulttuuri- ja viihdetapahtumasta, jonka yhtenä kantavana periaatteena on ollut sekä eri sukupolvien että amatöörien ja ammattilaisten yhteen saattaminen. Kuuranteen puheenvuoroa kommentoivat kulttuuripolitiikan professori Anita Kangas ja akatemiatutkija Mirja Satka.

Perinteiseen tapaan päivillä kokoontui yhteen runsas joukko teemoiltaan ja lähestymistavoiltaan erilaisia työryhmiä. Tänä vuonna järjestettiin 15 ryhmää, joissa osallistujien määrä vaihteli viidestä liki neljäänkymmeneen henkilöön. Kussakin ryhmässä käsiteltiin vähintään kolmea paperia tai esitystä; laajin kavalkadi oli tarjolla sosiaalityö työnä ja urana -työryhmässä, jossa kahden päivän aikana saatiin tutustua yhteentoista, muun muassa uralla pysymistä ja jaksamista käsittelevään puheenvuoroon.

Työryhmissä oli kauttaaltaan esillä laaja temaattinen kirjo. Ennakoilmoittautumisten perusteella suosituimpia olivat lastensuojelun eettisiä kysymyksiä käsittelevä ryhmä, lasten ja nuorten muuttuvia hallinnan käytäntöjä pohtiva ryhmä sekä sosiaalipalveluiden laatuun ja arviointiin keskittynyt työryhmä. Työryhmissä pureuduttiin lisäksi sosiaalityön monikulttuurisiin toimintaympäristöihin ja kulttuurisensitiivisyyteen, toimijuuden kysymyksiin ikääntymisen ja gerontologisen sosiaalityön näkökulmista sekä hoivan tematiikkaan mikro- ja makrotason kysymyksinä. Esillä oli myös sosiaalityön koulutuksen työelämälähtöisyyden tema, erityisesti opetus- ja tutkimuskeskeisten kehittämissä näkökulmista sekä tieto- ja viestintäteknikan hyödyntämismahdollisuudet ja sähköinen tiedonhallinta sosiaalityössä ja laajemmin sosiaalialalla.

Lisäksi ryhmissä pohdittiin, mikä merkitys taiteella tai vapaaehtoistyöllä on sosiaalityössä ja sitä, ohjaako etiikka arjen valintoja sosiaalityössä vai arki etiikka eli sosiaalityön eettisiä kysymyksiä. Keskustelua käytiin myös sosiaalityön perustehtävästä oikeudenmukaisuuden puoltajana, kansalaisten ja asiakkaiden oikeuksien asianajajana, aktiivisuudesta aikuissosiaalityön kysymyksenä, asunnottomuustutkimuksen teemoista sekä kansalaisosallistumisen ja asiakasvaikuttamisen tutkimuksesta hyvinvointipalveluissa.

Palkinnot ja Sosiaalityön tutkimuksen seuran vuosikirja

Sosiaalityön tutkimuksen päivillä palkittiin tuttuun tapaan paras pro gradu -tutkielma. Sosiaalityön tutkimuksen seuran palkintoraati valitsi vuoden 2009 parhaaksi tutkielmaksi Helsingin yliopistosta valmistuneen VTM Marina Bergman-Pyykkösen työn: ”... för jag berättar ju det här också för mig själv.” Aktionsforskning om livsberättelser som redskap i arbete med arbetslösa. (”...koska minähän kerron tätä myös itselleni.” Toimintatutkimus elämäntarinaratyoşkentelystä työttömien ohjaavassa koulutuksessa.).

Tutkielma pohjautuu tutkijan omassa työssään keräämään kuuteen elämäntarinahaastatteluun, jotka on analysoitu teoriasidonnaisen sisällönanalyysin avulla. Tutkielman tavoitteena oli tutkia ja kehittää työvoimapolitiittisia toimenpiteitä ja ohjaavan koulutuksen käytäntöjä. Työvoimapolitiittiset koulutukset voivat toimia merkittävinä toimenpiteinä työllistymisen tukemisessa, mutta se edellyttää sitä, että työskentelyn tavoitteet on asetettu selkeästi ja niihin pyritään yhdessä. Edellytyksenä on myös se, että opiskelija uskoo omiin mahdollisuuksiinsa päästä tavoitteisiinsa sekä se, että ympäristö tukee häntä näissä pyrkimyksissä. Palkintoraati arvioi Bergman-Pyykkösen työn olevan korkeatasoista käytäntötutkimusta.

Perinteisesti päivillä julkistettiin myös uunituore Sosiaalityön tutkimuksen seuran vuosikirja. Kahdeksas vuosikirja on Anneli Pohjolan, Aino Kääriäisen ja Sirpa Kuusisto-Niemen toimittama ja PS-Kustannuksen julkaisema teos ”Sosiaalityö, tieto ja teknologia”, jossa käsitellään sosiaalityön ja tietoteknologian välistä suhdetta. Teoksessa käydään kriittistä keskustelua tietoteknologian sovelluksista ja niihin liittyvistä mahdollisuuksista ja rajoituksista sosiaalialan työssä. Teos on tarpeellinen sosiaalialalle, jolla tietoteknologiset sovellukset vasta etsivät paikkaansa, mutta mahdollisuudet ovat laajat. Erityisesti sosiaalityön kaltaisella sekä teorialähtöiseen että dokumentaariseen tietoon vahvasti perustuvalla alalla kehitys tulee olemaan monipuolista, toivottavasti myös luovaa. Teos on keskustelun avaus sekä jatkotutkimukselle että käytännön työn kehittämiseksi, kuten teoksen toimittajkin esipuheessaan mainitsevat.

Palaute päivien onnistumisesta

Tänä vuonna Sosiaalityön tutkimuksen päiviltä kerättiin palautetta ensimmäisen kerran internet-kyselyn avulla. Vastauksia saatiin yhteensä 204 henkilöltä. Saadun palautteen määrää voi pitää tapahtuman osallistujamäärään verrattuna runsaana. Palautteen perusteella näyttää, että tutkimuksen päivillä käydään vuodesta toiseen: aiemmin päiville osallistuneita vastanneissa oli 63 prosenttia. Hienoa on huomata, että uusien tulokkaiden määrä oli korkea (37 prosenttia). Näin ollen on odotettavissa, että seuraavina vuosina osallistujamäärät kasvavat edelleen.

Päiville osallistui paljon opiskelijoita: hieman yli puolet vastaajista oli perus- tai jatko-opiskelijoita (55 prosenttia). Yliopiston henkilökuntaa vastaajista oli viidesosa (20 prosenttia). Päiville osallistui kohtalaisen paljon myös muita kuin yliopistoon opiskelijana tai henkilökuntaan kuuluvia: muun muassa kunnan tai kaupungin palkkalistoilla vastaajista on 12 prosenttia. Todellisuudessa heitä oli huomattavasti enemmän, koska suuri jatko-opiskelijoista, erityisesti erikoistumiskoulutuksessa olevista, on kuntien palkkalistoilla. Loput eli 13 prosenttia vastanneista olivat järjestöorganisaatioista, ammattikorkeakouluista, Sosiaalialan osaamiskeskuksista sekä Terveystieteiden- ja hyvinvoinnin laitokselta. Vastanneiden taustatietojen perusteella voidaan sanoa, että Sosiaalityön tutkimuksen päivät ovat saavuttaneet hyvän ja toivottavasti kasvavan sijan sosiaalityön käytännön kentillä.

Kyselyyn vastanneilta saatiin monipuolista ja hyvää tai kiitettävää palautetta oh-

jelmasta. Esimerkiksi pääluennoijat saivat kyselyyn vastanneilta kokonaisuudessaan hyvät arvosanat. Tosin avovastauksista oli luettavissa, että kuuntelijat olisivat toivoneet luentojen sisällön vielä tiukempaa yhteen nivomista ja pitäytymistä päivien teemassa.

Käytännön järjestelyt vaikuttavat onnistuneen oikein hyvin, vaikka avovastausten perusteella kehitettäväkin vielä löytyy. Lounasjärjestelyt ovat usein isoissa tapahtumissa haaste, ja nytkin ruokailua toivottiin sujuvammaksi. Kahvitus- ja tilaratkaisut arvioitiin kiitettäväksi, samoin internet-sivujen informatiivisuus ja ilmoittautumiskäytännöt.

Illanvieton osalta harmiteltiin sitä, että kaikki halukkaat eivät mahtuneet mukaan, koska osanottajamäärää oli jouduttu rajoittamaan tilan pienuuden vuoksi. Illanviettoon mahtui mukaan 140 osallistujaa, joista kyselyyn vastasi 90. He arvioivat illanviettoa kiitettävällä arvosanalla. Illanvietossa kuultiin Jyväskylän yliopiston sosiaalityön professori Mikko Mäntysaaren tervetuloitovotus ja Jyväskylän kaupungin tervehdys henkilöstöjohtaja Anssi Niemelän välittämänä. Musiikista vastasi Jyväskylän yliopiston sosiaalityön jatko-opiskelija Kati Hämäläinen yhdessä säestäjänsä Miia Kuuselan kanssa.

Työryhmiä oli runsaasti, mikä aiheutti samalla valinnan vaikeuden siitä, mihin työryhmään osallistua. Työryhmien osalta toivottiinkin esimerkiksi porrastusta siten, että päivien aikana olisi mahdollista osallistua useampaan työryhmään. Myös työryhmien sisällöistä kaivattiin enemmän tietoa jo etukäteen siksi, että valinnan tekeminen olisi helpompaa. Työryhmissä esiteltiin laajasti erilaisia tutkimushankkeita, myös muutamia käytännön sosiaalityön hankkeita. Sekä torstain että perjantain työryhmät olivat vastanneiden arvioiden perusteella menestys. Toki keskustelulle toivottiin enemmän aikaa, mutta työryhmien sisältöjä, puhujia ja tutkimusten aiheita pääasiassa kiiteltiin. Moni vastaaja piti työryhmätyöskentelyä onnistuneena, koska käsitellyt aiheet puhuttelivat omassa työssä kohdattujen ja ajankohtaisten asioiden kautta ja näin omaan työhön saatiin uutta näkökulmaa tai vahvistusta omalle työlle.

Arvioiden perusteella päivien voidaan sanoa kokonaisuudessaan onnistuneen kiitettävästi. Erityisen ilahduttavaa palautetta aiemmin päiville osallistuneilta oli se, että mitä useammin vastaaja oli osallistunut sosiaalityön tutkimuksen päiville, sitä myönteisemmin hän arvioi päiviä. Edellistä huomiota on mahdollista tulkita siten, että Sosiaalityön tutkimuksen päiviin ollaan tyytyväisempiä vuosi vuodelta.

Ensi vuonna Helsinkiin

Jäämme odottamaan seuraavaksi Helsingissä järjestettäviä tutkimuksen päiviä: Helsingin yliopiston Sosiaalityöiden laitoksen Sosiaalityön yksikkö ja Sosiaalityön tutkimuksen seura järjestävät tapahtuman 17.–18.2.2011. Jos edellisten vuosien kasvutrendi jatkuu, XIII tutkimuksen päivistä on tulossa suuren luokan yleisömenestys. Toivotaan, että tutkijoiden lisäksi käytännön ja koulutuksen väki löytää tapahtuman vielä entistä paremmin. Samaten soisi päättäjien löytävän tiensä tapahtumaan, sillä tiedon, kokemusten ja näkemysten vaihtoa tarvitaan kaikkien tavalla tai toisella sosiaalityön parissa toimivien kesken. Jatketaan keskustelua Helsingissä!

SILVIA M. STAUB-BERNASCONI

Professor

Zurich and Berlin

Human rights and their relevance for social work as theory, education and practice

Human rights are not a completely new topic of social work. Let me remember just a few stations, beginning with the book of Jane Addams "A New Consciousness and an Ancient Evil" (1912) where she writes about the problem of prostitution – not as a moral issue condemning the women who got into prostitution – but as organised slavery and economic enterprise. Then we have to remember the struggle of many social workers for the women's vote, the demonstrations for decent working conditions and wages, the organisation of the sweatshop workers, the toilet cleaning women in Chicago. Furthermore there is the well-documented organized protest against world war I at the Women's Congress of The Hague in 1915, presided by Jane Addams – war violating almost every human right. In England there was Eglantine Jebb who was the very first person to make a draft for a Convention of Children Rights which was adopted by the League of Nations in 1924, but then it was obviously forgotten till to the new convention, ratified in 1990. Furthermore, the International Council on Social Welfare had a conference in 1968 in Helsinki with the title "Social Welfare and Human Rights". In the foreword to the proceedings Eugen Pusic writes: "If there is one basic value premise for all the professions in the field of welfare it is the affirmation of human rights. And if there is one major complex of technical problems common to all the sectors of the field – from casework to social security and from delinquency to rehabilitation – it is the question of how to implement, protect, and make real their human rights in the everyday life of people under stress." (ibid., vi) And as newer documents we have the Manual of 1993 titled "Human Rights and Social Work" and another one "Social Work and the Rights of the Child"

A Professional Training Manual on the UN Convention, 2002 – as joint cooperations between professionals, teachers of social work and UN-representatives.

In 2001 the Committee of Ministers of the European Council made the Recommendation (Rec(2001)1) not only to integrate obligatory seminars about human rights into the curriculum of social work, but also to make sure, that they are implemented into the daily practice. The newest, internationally consensual documents about the Definition, the Ethics and the "Global Standards for the Education and Training in Social Work" which all relate to human rights, we find them in a Supplement of the International Journal

of Social Work of 2007. For today, I only mention the international definition (ibid., 5-7):

“The social work profession promotes social change, problem solving in human relationships and the empowerment and liberation of people to enhance well-being. Utilising theories of human behavior and social systems, social work intervenes at the points where people interact with their environments. Principles of human rights and social justice are fundamental to social work.”

Now, following the Recommendations of the *European Council*, it would be perfectly alright to plan just one or two seminars about human rights and perhaps train supervisors and social managers for their implementation in social work practice. Taking seriously the documents of the *international Associations* means something more challenging: namely bringing human rights as a regulative idea into the whole discipline and practice of social work. Thus my further considerations will face this challenge and show, how I tried to integrate it in the Master of social work called “Social Work as Human Rights Profession” in Berlin with the first one which started in 2002 and the sixth one starting this spring (2010). This means, that I shall try to answer the following questions (see Staub-Bernasconi 2008):

1. What are human rights violations in the problem field of social work? Especially: How do they become an additional diagnostic category for the clients, which within this frame are called vulnerable individuals and groups? And: What about the complex relationship between victims and offenders?
2. How can one explain human rights violations instead of taking them only as juridic departure point? Especially: What are actor- and structure-oriented explanations of human rights violations? But also: How do we explain the development of human rights over history? Are there theories which, when implemented in practice are violating human rights?
3. What means human dignity as the philosophical and ethical base of human rights? Especially what do we do with the cacaphony of definitions about human dignity and what about the search for an overlapping consensus according to Rawls? Are human rights unreachable utopias – or what makes an utopia pragmatic?
4. What is the mandate of social work? What’s the difference between a vocational double-mandate and a professional triple mandate? What is the special domain and field of human rights of social work? And finally:
5. What are the actors in charge of implementation of human rights and in what kind of methods and instruments do they have to be competent? How can human rights be implemented by social work on the social micro, meso and macro level – accompanied by research?

I the integration of human rights in social work education

1. Human Rights as additional diagnostic or assessment category for the individual and societal description of the problems of social work clients as vulnerable groups

Historically and culturally, the continuous further development of the philosophical, religious, ethical and finally the political-revolutionary movements of human rights are answers to experiences of injustice (Unrechtserfahrungen!), powerlessness of individuals, groups and social minorities. Experiences of injustice – as objective as well as interpreted facts – make us conscious of what human beings are capable to do to human beings: fear, pain, humiliation, social exclusion, torture, destruction and extermination – in short: *psychological and physical violence* in the context of *social interaction*. They show us in a special appealing way, that *human beings have to be protected from other human beings, that the dignity of human beings has to be protected from the strangulation, the destructive actions and consequences (Würgegriff) of human beings*. With the “strangle-metaphor” I include the *social rules and norms of power structures*, which make discrimination and privileges, the tyranny of exploitation, cultural colonisation, classism, sexism and racism, but also unfair procedures etc. possible. It is the problem of *structural violence* (Galtung) for which nobody has to take the direct responsibility. (Staub-Bernasconi 2007a).

1.1. Vulnerable individuals and groups as clients of social work

If we look at the clients of social work, most of them belong to what one calls vulnerable individuals and groups. Their vulnerability is due to the fact that all human beings – not only children, ill persons, disabled, old-aged – are existentially dependent of others and social systems for the satisfaction of their needs and thus for their well-being. Vulnerable groups have the following characteristics: They are specially suited as scapegoats for experienced or feared structural threats (f.e. downward social mobility) and as its consequence for a politics of symbolic upgrading and disrespect for others. Yet: “... prejudice must already exist against particular groups or individuals before scapegoating commences. ... the individuals in question must appear to be too weak to fight back successfully when attacked. And finally, the society must positively sanction the scapegoating through its own institutional structure.” (Saenger 1953, in: Blumenfeld/Raymond 2003, 24).

The task of social work is then, to teach and initiate qualitative and quantitative research about vulnerable groups: so about their objective situation as well as their interpretation of their situation, their modes of coping with everyday life and problems, their social and cultural environment, including the public debates about them, but also their history of suffrage and their attempts to escape it.

1.2. *The complex relationship between victims and victimisers (offenders)*

The difference between victims and active agents of human rights violations is sometimes not so clear as one would like. Social workers have almost no difficulties, to identify the state, the economy, the health, legal or education system as active agents of violations. They also have no difficulties to diagnose inhuman patriarchal, capitalistic, political structures as discriminating and repressive. More difficult is the diagnosis of inhuman organisational structures in social, youth, health care or community work, in short: social welfare. They furthermore hesitate to identify human rights violations of their clients, when these try to solve their problems with violence etc. In these cases we have sometimes the confusion of the explanation of a fact with the ethical-moral judgement of the fact. Specially difficult is the identification of actors of human rights violations, when an agency belongs to a religious denomination, promotes officially advocacy for their clients, but is in fact an instrument of political/state, or economic power, or religious power-interests. Or: even more problematic, has a juridic system of its own, which violates human rights (f.e. the official churches in Germany). A human rights orientation requires here a pitiless diagnosis, which doesn't respect loyalties (Kappeler 2007).

Multiple research results show that we have in many cases a complex relationship of passive and active victimization in the same person, in the same interaction field, f.e. within the family, a youth gang, an organisation (Sutterlüty 2002; Borrmann 2005; Tilmann et al. 1999). This is no absolution for victimizers, but a plea for differential, professional diagnosis. Only when one knows in advance who is victim and who is victimizer, who is white and who is black, one can do without a precise assessment!

To avoid that the idea of human rights gets inflated – as a moral guillotine – it will be necessary to develop scales, defining minor, middle and serious human rights violations and their consequences. For minor and “medium” violations we can use the methods of mediation and empowerment. Serious ones, one has to work upon in any case and bring them to the courts.

2. Human Rights and the basic scientific disciplines of social work

What could be the place of human rights as normative concepts in empirical, factual sciences such as psychology, social psychology, sociology/economy/politics, culture theory? Here, they become the dependent variable, which means, that they must be explained.

2.1. *Actor- and structure-oriented explanations of human rights violations*

On the *actor level* one has to ask: How come, that individuals become exploiters, rapists, oppressors, dictators, dealers with refugees, women, children, torturers, or simply devoutly obeying functionaries, employees, soldiers? What is their biography and what kind of experiences might change their thinking and behavior in a decisive way?

On the level of the *societal structure* one would have to ask: What are the processes of building and institutionalisation of a power structure with rules of discrimination, privilege and exclusion (f.e. the wage differences between men and women; the exclusion of “disturbing” pupils from school; the greed-wages of managers; the trade rules between rich and poor countries and regions). How can one explain the genesis of rules of dominance and oppression (f.e. in families, educational homes, parties, churches, social welfare, health care etc.)? And what determines the development of cultural/religious beliefs, constitutional rules, which – according to special traditions of interpretation –, allow or even prescribe structural as well as direct violence: f.e. the discrimination of minorities, of women, children, old persons, homosexuals, the circumcision of girls (female genital mutilation), the death penalty; but also what are the explanation of the very restrictive rules for (illegalised) migrants following racial and ethnic divides, furthermore the apartheid rules, the “Nürnberg laws” (“Gleichschaltungs/Ermächtigungsgesetze”) etc.? The answer to all these questions requires getting acquainted with relevant research, but also the initiation of specialised social work research within its own field.

2.2. How do we explain the development of human rights over history? The problematic construction of a western cultural-genetic continuity

Another aspect of explanation stems from what one calls the European “Geistesgeschichte” or history of ideas. Many accounts of the development of human rights show the construction of a linear history of ideas, which follows a determinate “development scheme” (Bielefeldt 2007, 43): According to it first notions of human dignity are found in the Bible or Koran – men as God’s image or representatives of God on earth – and in the writings of antique/greek philosophers as Seneca, Epictectus, then the Magna Charta 1215, the Bill of Rights 1689, the reformation, till to the French revolution – to end this genealogy with the UN-Charter and the Universal Declaration of Human Rights in 1945/1948. This description is a teleological one, which means that historical texts and events are interpreted from a result (a somewhat “retrospective telos”) – the actual state of recognized human rights – and are brought into a systematic line (ibid., 45). This procedure implies historical-empirically wrong interpretations. For example: slavery, condemned and outlawed today, is no problem in the Bible (see Mose, the letter of Philemon). The notion of being “God’s image” was – in several texts – reserved only for men and not for women (1. Kor. 12; 13). Seneca didn’t mean the equality of all men, he only appealed to alleviate the inhuman consequences of the attribution of a higher and lower value (status) to individuals. The Magna Charta is mainly a document to secure the then existing feudal privileges of its conceivers. Jefferson didn’t include slaves. The declaration of 1789 didn’t include the women, even worse: Olympe de Gouges who wrote two years later a “Declaration of the Rights of Women and Citizen”, ended on the scaffold. The French Declaration also forgot the men, later workers not having capital or property. The *claiming of such herit-*

ages leads directly to a hegemonial universalism and thus imperialistic understanding of human rights. In addition, all the resistances, the inquisition policies of the religious and secular powerholders, the fights, revolts and revolutions for their implementation with a huge trace of blood in the "western history of the development of human rights" are rarely mentioned in this wonderful development scheme. Thus, human rights belong neither to the west nor to the east. (Bielefeldt 2007, 49.)

2.3. Images of men and society in the basic theories of social work which favour human rights violations?

At the beginning of the 20th century, biology and medicine, supported by pseudo-scientific theories in the humanities and new, darwinian theological interpretations of the bible developed the legitimation for eugenic policies. That these ideological theories served for the selection and elimination of disabled, misfits, people of marginal groups is today, at least in the German research literature about the contribution of eugenics in education and social work (Fürsorge), well documented. Less reflected and documented is the influence of newer theories which transport a very selective, dehumanising image of individuals and incomplete, distorted images of society.

So, we have on one side the *theoretical reduction* of individuals as drive or incentive driven or – as alternative – mentalistic-idealistic beings without bodies, f.e. in the hermeneutic tradition asking only for individual interpretations of "reality". Furthermore, since some decades we have the dominance of an utilitaristic-atomistic model of man as an egocentric, utilitaristic individual with mainly economic interests etc. This individualistic perspective of a self-sufficient, self-responsible, self-empowering, in short, autonomous individual hinders the reflection of the fundamental social dependency of human beings on other human beings for the satisfaction of their human needs, but also – as a consequence of this view – their identification as members of vulnerable groups mentioned in the different UN-conventions, so among others politically persecuted, tortured, children/youngsters, women, migrants, disabled, elder persons in care, sexual minorities which have to be protected. These reductionist models of men promote a selective relevance of human rights, namely the emphasis on liberal, perhaps participatory rights and the neglect of social rights as economic, social and cultural rights. With freedom and democracy nobody has automatically enough to eat, a living, access to medical care.

Theories of society, too, offer several variations of reductionist descriptions of social reality, f.e. when they put the whole emphasis on class as the marxist, or patriarchy as feminist theories, or functional differentiation as Parsons and Luhmann, the life cycle as in pedagogical approaches, or culture as Huntington. The problematic aspects of these very selective theories comes then into play, when social movements and mass mobilisation, who lay their emphasis on one partial theory of differentiation, for instance class, ignore other social differentiations as f.e. education, gender, race/ethnicity and the

experiences of suffrance and injustice of their members. (Fraser 2003.) Reductionism is a further theoretical issue when human beings have – theoretically speaking – the only function to stabilise social systems (f.e. Luhmann). In social work we find this notion, when help to individuals has to lead to conformity with established societal norms. So, for instance, the integration in an abusive, exploitative job without social security, in a stigmatising class can't be the goal of social work. What it means to favor only one social differentiation, i.e. class, and claiming the subordination of all individuals and their will to the "totality" of history and revolutionally practice – at the costs of other social differentiations – was tested with the huge social experiment of the sowjetunion favoring collective social rights and denying freedom rights.

3. Human dignity and the search for a pramatic ethical and political consens

The value base of human rights refers to human dignity. Yet, there are many competing definitions of it. One can distinguish two different lines of tradition: the one relies on a *heteronomous conception* of a transcendental dowry as an objective value which is due to the pre-factual existence given by God or nature. While for the believer the law of God is revealed in the act of believing, so the law of the non-believer is part of his reason and thus an act of rational cognition. The utopian marxism replaced the revelation of the divine laws with the (deterministic economic) laws of history – history seen as a totality, created by a total, unifying act of revolution. In practice we have a shift from the priests to philosophers and then to political interpretators of human dignity and the relevant laws (Tiedemann 2006, 58).

In contrast to these definitions of human dignity we have *autonomous conceptions*, which can't be reconciliated with the heteronomous ones. Thus, Kant as the most prominent representative of the autonomous ones, postulates the moral autonomy of human beings, a postulate which leads to the "claim to institutionalize this autonomy as general freedom rights and equality-based participation in defining legislation" ("gleichberechtigte republikanische Mitgesetzgebung"). (Bielefeldt 1998, 15). Margalith adds another conception by considering the fact, that the concept of reason is a concept for normal adult individuals (for a long time male individuals). But what about many of our clients, f.e. small children, disabled, koma-patients? So he states, that dignity is respect, the renouncement of humiliation for dependent human beings. And this respect has to be institutionalised in the rules of social institutions and social interaction (1999, 23).

3.1. The search of an "overlapping consens" (Rawls)

The question is now, if there is a necessity to find a common definition for this "cacaphony" of definitions about human dignity which could be consensual? In a multicultural/multireligious society this is almost impossible. To raise a special cultural heritage claim upon the definiton would mean to declare human rights as the property of western/

occidental or islamic, or oriental/asiatic cultures which would be a perversion of the idea of human dignity and of the Art. 28 of the Declaration of Human Rights of 1948:

“Everyone is entitled to a social and international order in which the rights and freedoms set forth in this Declaration can be fully realized.”

Reading this article and being confronted with the actual situation of our world as well as the dispute about human dignity, one might be caught by despair, hopelessness or cynicism.

Is it a pure *utopia*, an unreachable *ideal with exorbitant claims for which one isn't able to say how they could be realised? Or should we read it as pragmatic utopia?* A pragmatic utopia (Realutopien) can indicate quite precisely, what measures have to be taken, what resources and what political decisions are needed to implement it. This article is also a pragmatic utopia, because, since the Vienna Conference of 1993, human rights are part of the binding international law and one knows who are their promoters and enemies. And in addition, one knows the conventions, protocols, comments and recommendations, actors and procedures how to complain at the United Nations about a human rights violation.

The alternative to an unreachable ideal or utopia is to find political-legal rules for the respect of human dignity (Bielefeldt 2007, 29f.) and to define clearly the limits of tolerance. Thus, human rights can be in open conflict with discriminatory, repressive elements of religious and secular belief systems. Therefore, the notion of human dignity isn't an empty concept. It means equality without assimilation and has the function to justify the inalienability of fundamental rights. According to this postulate human rights differ from other rights, about which men can decide according to their own interests, political standing and the actual power-relationships as its product (see the actual debate in Germany about social welfare rights, called Hartz IV, which has been criticised heavily by the constitutional court of justice on february 2010 referring to human dignity). According to the political preferences parliaments can even decide to renounce to them, as history teaches us (see Nazigermany, the Apartheid Regime).

Following Rawls, one can define this search for a common denominator as the search for an “overlapping consens”. This “overlapping consensus” is much more than a “modus vivendi”. It is an informal agreement to live so long with differences as the alternative to it would be worse. This consensus can be very pragmatic, f.e. that the freedom of expression is to protect, that torture has to be condemned absolutely, that education is a right for all etc. It can also be an agreement about the claim that all human beings want to be free of corporal pain, of violence, fear, humiliation, hunger, poverty, discrimination, repression and exclusion. And to guarantee this freedom one needs rights and laws. In this sense, social rights are freedom rights, too (Krennerich 2006). A larger definition of this “overlapping consens” could be that these freedom-claims point to universal humanbiological, psychic and social needs, yet interpreted and fulfilled differently by different sociocultural contexts (Staub-Benasconi 2010; Obrecht 2007).

3.2. *Pragmatic utopias can't be implemented without fair compromises*

Pragmatic utopias can't be implemented in a "pure" way. This is almost always the case, when one should respect simultaneously social rights and freedom rights. For instance, the realisation of social property rights about a piece of land restricts the freedom of property of landowners; the implementation of social rights impinges on everyone's rights to own property (Art. 17, de Soto/Cheneval 2006; Reubke 2006). Furthermore, the rights of children might question and constrain the rights of parents and vice versa. This calls for mediation processes guided by criterias of social justice and procedural fairness (Montada/Kals 2001). That human rights are more and more invoked in the last decades, that they are more and more respected and integrated in national court decisions, shows that one can speak of a worldwide learning history about human rights which is supported by the media, which will – in the face of the enormous complexity and the existing power structures of world society – take a very long time.

4. **From the vocational double- to the professional triple mandate of social work**

The commonly shared notion is that social work has a double mandate of helping and control – help as the mandate of the client, control as the mandate of society represented by the social agency (Böhnisch/Loesch 1973). Historically, social work is defined by many theoreticians as product of a historical process of the disciplinary control of underprivileged groups (ibid., 22). The notion of control is within this frame mainly defined by repression or "help as control". For the above and other authors it always means a form of illegitimate power, regardless of the fact that there could be forms of legitimate power. A double mandate characterises a vocational activity, which relies mainly on simple or complex techniques to reach a (pre)defined goal (Beruf). Within social work, one could say, that it requires *mainly negotiation skills/activities* between clients and society.

A profession (Profession) has a triple mandate which consists of both already mentioned mandates from clients and society as well as a third mandate. And this has the following components:

- a scientific description and explanation base for its methods, which are reliable to solve or prevent social problems, and
- an ethical base, i.e. a professional code of ethics which is – in the case of social work – explicitly orientend on human rights and social justice as I mentioned at the beginning of my presentation.

Both elements lead to an autonomously defined mandate by the profession itself and – if necessary – to the modification or refusal of problematic mandates from the agency as well as from clients in ethical or/and scientific terms. The code of ethics with its reliance on human rights is furthermore a base for the critical questioning of local, national and international laws. Are they just legal in a positivistic sense or also legitimate – f.e. the laws about immigration and illegal migrants, about social welfare? (Geyer 2007.)

4.1. The triple-mandate a possibility to overcome the division of social work in a "professional-technical" and a "critical" tradition

The triple-mandate leads furthermore to a rethinking about a common division in the theories and methods of social work, namely – for me – the funny and wrong differentiation between professional and radical social work. Professional work is here something conservative and technical while radical social work stands always on the right side of history and empowers its clients above all techniques or advocates for them. Yet, a sound, empirically based theory of social problems can't exclude the crucial notion of powerstructures and thus ask for methods or action theories to deal with them. The triple-mandate frees us from the endless debate about the question, if social work has a political mandate or not (Sozial/Extra 2000; Merten 2001; Schneider 2001). Yet, its political mandate isn't given by a political party, but by its scientific and professional analysis – in short: by the profession itself. This doesn't question direct citizen participation, but is complementary to it. (Otto 2006, 117.)

4.2. Social Rights as main focus of social work

Social work should especially emphasize social rights: first, because it is a profession which was first of all an answer to the social question of the 19th and 20th century. It dealt with the violation of social rights long before the European Social Charter came into being (1966) and long before the European Council declared poverty as violation of human rights (1990ff). Second, although at the Vienna World Conference of 1993 173 states declared solenemly that human rights are "universal, indivisible, interdependent and inalienable" (UN doc. A/CONF.157/23, Part I, para 5), one can't overlook the fact that there are two Pacts, namely the Pact of the justiciable freedom and civil rights and the Pact of social rights for which one wasn't, till december 2008, individually entitled; and furthermore, the realisation of these rights are left to the resource-level of the states and their political constellation about distributional social justice. This obvious asymmetrical division was influenced by the rich western states – first of all the United States and Europe – in 1951 – and is mostly a result of the Cold War.

Yet, since the end of the Cold War over 300 million people died from poverty-caused conditions, and each year there are at least 18 millions more. A much larger number lives under the conditions of life-threatening poverty, within which it is almost impossible to stand up for one's interests and rights. This gigantic range of denial of human rights as a form of structural violence will last, because it occurs within an international framework of social rules (mainly of the Bretton Woods Institutions) which work for the profit of the governments, the economic organisations and (rich) citizens of the rich countries and also for the elites of the poor countries" (Pogge 2007, 170). It will also last, because there is another imbalance: the violation of freedom rights provokes a huge concerted protest of all kinds of groups, movements, NGOs and medias accompanied by the demand for immediate intervention. On the other side the denial of social

rights occurs in a social vacuum without echo (schalltoten Raum). A survey in Germany shows that almost all interviewed people don't know social rights or that they denied them even the status of human rights (Sommer et al. 2003). I assume, that this isn't the case for the Scandinavian countries! According to the mentioned results one can conclude that in many European countries not even the most minimal conditions are present to make out of social rights violations a public issue. This is the reason why social work as profession dealing with social problems should focus its endeavours mainly about this topic.

5. Actors, resources, procedures and methods

According to the mainstream notions human rights protection is the responsibility and task of the UN-commissions and the states. It is true that the state has to *respect* the individual freedom of individuals, to *protect* them from the inhuman intervention of third parties and to *fulfil* legitimate demands by actively providing the resources for the realisation of freedom and social rights. Yet, at the same time one deplores, that the governments are not interested in improving the realisation of human rights in their countries. Or, if it happens, it is accompanied or even dominated by economic and political interests – and thus perverse. Yet, a clear human rights orientation of state actors can't develop if there are no broad publicity, no nationally and internationally organised NGO-networks, but first of all no well informed citizens who are ready and competent to build political pressure groups. If one would like to remedy this situation, one would have to invest heavily into human rights education and public consciousness-raising. It would also mean to learn the use of different instruments and procedures developed by the UN – the individual complaint, the criticism of the state reports with parallel reports, lobbying and monitoring. And last but not least it points to the necessity of building a human rights culture in every-day-life, in the case of social work also in the social agencies of social welfare (Wronka 2002).

But, to-day one can't hold only states as responsible for human rights violations. One has to include economic or religious organisations with their enormous power, NGOs, and since the Vienna Conference of 1993 also professions, who are confronted daily with human rights violations, but are in danger, too, to be themselves violators, for instance: police, nurses, physicians, teachers, lawyers, educators, personnel in international development and cooperation and – as in our case – social workers. Another group of promoters are human rights activists who often are exposed to many risks and also the danger of injuries, imprisonment, torture and the loss of life.

The main *resources* range from the different contemporary international documents, the different commissions of the United Nations, for Europeans the European Human Rights Court in Strasbourg, the knowledge and experience of lawyers, human rights organisations and activists till to the know-how about how to fill out a file for a complaint. But one needs, too, methods of resource mobilisation, consciousness-raising,

intercultural understanding and mediation as well as political education; furthermore methods of empowerment, lobbying, monitoring etc.

II human rights and the practice of social work

Let me close my presentation with examples of social action for human rights during the second year of the Berlin master "social work as human rights profession". The point of departure is the choice of a vulnerable group (children, refugees, disabled, migrants etc.) and then they have to decide about the field of practice, which means: should it be education in human rights? a project at the local, national or international level? or an innovation project in one's own agency? The projects are coached by experts and all projects have to integrate research.

Human Rights Education in different contexts

- First, following the recommendations of the European Union (see above), there were till to-day twelve projects in form of lectures and seminars at universities of applied sciences and universities. One seminar was f.e. given at the faculty of social work at the university of Archangelsk/Russia;
 - Different projects were organised in primary and secondary schools;
 - Then, a national conference for and with girls from East and West-Germany was organised;
 - At one university the student was asked to give lectures in casemanagement; she accepted under the condition that she could integrate the human rights issue in her teaching.

Human Rights Practice on the local, national and international level

- Successful persuasion of entrepreneurs of medium sized enterprises to offer a qualified apprenticeship for women on welfare since several years, with several children, without a formal school record and thus without any qualification to apply for a job which could sustain their family; building a support-network for the family and children in case of illness, school and other problems;
 - The foundation of an "advocacy-agency" ("Ombudsstelle") for reclaiming the dignity and social justice of welfare recipients in a big city;
 - Working for the shadow- or parallel-report of NGOs to the UN-Commission on Social Rights in Geneva as additional report to the report of the state of Germany which states, that actually everything is o.k.: a) interviews about the every-day life of welfare recipients with the goal of being able to define a human needs-based existential minimum (being hungry at the end of the month; not receiving health care, social isolation etc.); b) research report about the psychic and social consequences of cutting welfare for young people under 25 completely (zero) which are disastrous and completely contraproductive; c) participant observation by accompanying welfare recipients to the

agency in order to show the generalised extreme disrespect for them.

- Implementation of legal advocacy for unaccompanied young people without legal status – especially in case of sexual abuse and violence;
- Action research for the development and strengthening of a democratic culture against right wing extremism in new states of East Germany;
- “Islam” as a political challenge for the SPD-fraction (social democratic party) of the German Bundestag with the topics “Religion – Democracy and Human Rights – Integration”.
- Lobbying project in the Swiss parliament with the goal that Switzerland finally signs the European Social Charter, combining with seminars for social workers about the method of lobbying

Human Rights Practice Projects abroad

- Community work in Kosovo as postwar reconstruction work, using methods of resource mobilisation, interethnic/intercultural communication and cooperation;
- Children rights in a palestinensian refugee camp in Libanon;
- Engagement of volunteers – a project with migrants crossing the border to Nicaragua;
- What do NGOs and the state do to implement human, especially children rights of imprisoned children in Abidjan/Ivory coast?
- Giving Nigerian children a voice by a radio project

Human Rights as a chance for innovation at work in the agency

- The introduction and development of diagnostic criterias which ask for human rights violations and the necessary legal or other measures to work on them;
- Human rights violations in psychiatry;
- The training of trainers in the field of migration and asyl seeking individuals and families.

Research studies as project base for activities after having accomplished the master studies:

- The meaning of the norm of virginity for young women with an islamic family background – an analysis of narrative life accounts two days after having asked for asyl/shelter in a women’s centre;
- Traffic with women of East Europe being forced and exploited in prostitution;
- Femicid: International strategies against the mass-murder of women which has no consequences of legal prosecution and punishment in Latin America.

Getting acquainted and dealing with national and international human rights organisations

- An excursion to Geneva with the participants of the *master of social work and human rights* and further interested people to get acquainted with different human rights bodies of the United Nations Centre of Geneva;

- The NGO-mandate of the International Federation of Social Workers (IFSW) in the European Council in Strasbourg; what content, what issues can be brought in at the different sessions as a delegate of IFSW? Evaluation of the first phase of the mandate of a student as newly accredited delegate of the IFSW;

- The enlargement of intercultural competencies of social work due to the exchange of professional personnel – evaluation of CIF-Programs (Council of International Fellowship in Germany);

- Influencing the development of a Bachelor-Curriculum through the members of a professional association of social workers in Austria.

The different examples show, that human rights work is a practice with short-, middle- and long-term goals, requiring mostly a long breath. This is especially noteworthy, because at the end of the master-studies there is no guaranteed climbing up the career ladder, wage rise and other incentives, but rather more tensions and critical questioning of one's own work, the agency's or the work of others. A consequence of this is, that it requires "that more difficult form of courage to stand in the face of adversity, not to become cynical or despondent (verzagend), not to shrug off both commitment and knowledge with a weary 'What's the use?' in spite of signs that the path toward a more just and free society is more tortuous and long than we believed, or wished to believe". (Pusic 1969, vi).

Gore, director of an Indian faculty of social work in Mumbai summarises in a pregnant way what is meant with the introduction of human rights into social work not only as an additional lecture or seminar in the bachelor or master curriculum, but as a general regulative idea into social work theory, education and practice: He suggests that social work should play an important role of social change at least in the segment where the profession is active: "It is a role that differs from that of a rebel and also from the one of a repairman (or repairwoman). It retains the constructive orientation of professional action. Yet, it compels the profession to see beyond the fashions and prejudices of the present so as to identify and promote instrumental values and practices necessary for the realization of the goals of human dignity and equality which are at the core of the Declaration of Human Rights and which are fundamental in the practice of the social work profession. ... While this position is not unacceptable to social workers and will not appear new in its orientation, it has the advantage of clarifying what the moorings and long-term objectives of social work are. It will disturb the complacency of the individual social worker who may be tempted to acquiesce in the values of the local

community even when they conflict with the broader values of the profession. It will require and compel the organized profession to take clear positions on social issues. As distances are further reduced by even faster means of communication. We shall be even more aware of the fact that as the world is peopled by many cultures and values there will be need for the affirmation on an acceptable common denominator. The Universal Declaration of Human Rights provides this necessary standard and direction to all constructive action" (Gore 1969, 67-68).

Literature

- Adams, Maurianne; Blumenfeld, Warren J.; Castaneda, Rosie et al. (2000) *Readings for Diversity and Social Justice. An Anthology on Racism, Antisemitism, Sexism, Heterosexism, Ableism, and Classism*, Routledge, London.
- Arnegger, Manuel (2005) *Soziale Arbeit als Menschenrechtsprofession in der diagnostischen Praxis*, In: *Neue Praxis*, H. 5:682-694.
- Bellamy, Carol & Zermatten, Jean (2007) *Realizing the Rights of the Child*, Rüffer & Rub, Zürich.
- Bielefeldt, Heiner (1998) *Philosophie der Menschenrechte*, Primus, Darmstadt.
- Bielefeldt, Heiner (2003) "Westliche" versus "islamische" Menschenrechte? Zur Kritik an kulturalistischen Vereinnahmungen der Menschenrechtsidee, In: Gerhard, Ute/Jansen, Mechthild M./Rumpf, Mechthild (Hg.): *Facetten islamischer Welten. Geschlechterordnungen, Frauen- und Menschenrechte in der Diskussion*, transcript, Bielefeld.
- Bielefeldt, Heiner (2007) *Menschenrechte in der Einwanderungsgesellschaft – Plädoyer für einen aufgeklärten Multikulturalismus*, Transcript, Bielefeld.
- Blumenfeld, Warren J. & Raymond, Diane (2000) *Prejudice and Discrimination*, In: Adams et al.: *Fn 9:21-30*, Zitat S. 24.
- Böhnisch, Lothar & Lösch, W. (1973) *Das Handlungsverständnis des Sozialarbeiters und seine institutionelle Determination*, in: Otto, H.U./Schneider, S. (Hg.): *Gesellschaftliche Perspektiven der Sozialarbeit*, Luchterhand, Neuwied/Berlin:199-221.
- Borrmann, Stefan (2005) *Soziale Arbeit mit rechen Jugendcliquen*, VS Verlag für Sozialwissenschaften, Wiesbaden.
- De Soto, Hernando & Cheneval, Francis (2006): *Realizing Property Rights*, Rüffer & Rub, Zürich.
- Ehrenreich, Barbara (2006) *Qualifiziert und arbeitslos*, Antje Kunstmann, München.
- Fraser, Nancy & Honneth, Axel (2003) *Umverteilung oder Anerkennung?*, Suhrkamp, Frankfurt/M.
- Gerhard, Ute (Hg.) (1990) *Gleichheit ohne Angleichung. Frauen im Recht*, München.
- Geyer, Thomas (2007) *Menschenrechtsorientierte Soziale Arbeit mit illegalisierten Migranten*, Seminararbeit, Zentrum für Postgraduale Studien Sozialer Arbeit, Berlin.
- Gore, Madhov S. (1969) *Social Work and its Human Rights Aspects*, In: : Council of Social Welfare: *Social Welfare and Human Rights, Proceedings of the XIVth Intern. Conference on Social Welfare*, Helsinki/Finland, August 1968:56-68.
- Healy, Lynne M. (2001) *International Social Work. Professional Action in an Interdependent World*, Oxford University Press, New York.
- Hersch, Jeanne (1968) *Das Recht, ein Mensch zu sein! Leseproben aus aller Welt zum Thema Freiheit und Menschenrechte*, UNESCO, Helbing & Lichtenhahn, Basel.
- Ife, Jim (2001) *Human Rights and Social Work. Towards Rights-Based Practice*, Cambridge University Press, Cambridge/UK.
- Join-Lambert, Marie-Therese (1995) „Exclusion“: pour une plus grande rigueur d’analyse, In: *Droit Social*, Mars 1995, No. 3:215-221.
- Kappeler, Manfred (2000) *Der schreckliche Traum vom vollkommenen Menschen. Rassenhygiene und Eugenik in der Sozialen Arbeit*, Schüren, Presseverlag, Marburg.
- Kappeler, Manfred & Müller, C.W. (2006) *Anregung – Provokation – Utopie? Ein Gespräch über David G. Gils Buch "Gegen Ungerechtigkeit und Unterdrückung – Konzepte und Strategien für Sozialarbeiter"*, In: *Widersprüche*, H. 100:127-136.
- Karls, James & Wandrei, Karin E. (1994): *PIE Manual – Person-in-Environment System*, NASW, Washington.
- Krennerich, Michael (2006) *Soziale Menschenrechte sind Freiheitsrechte! Plädoyer für ein freiheitliches Verständnis wirtschaftlicher, sozialer und kultureller Rechte*, In: *Deutsches Institut für Menschenrechte (Hg.): Jahrbuch Menschenrechte*, Suhrkamp, Frankfurt/M:57-66.

- Mahler, Claudia & Mihr, Anja (Hg.) (2004) Menschenrechtsbildung, VS Verlag für Sozialwissenschaften, Wiesbaden.
- Mäder, Ueli (2006) Kritische Soziale Arbeit – Widerständig konstruktiv, in: Widersprüche, H. 100:203-208.
- Margalit, Avishai (1999) Politik der Würde. Über Achtung und Verachtung, Fischer, Frankfurt/M.
- Merten, Roland (Hg.) (2001) Hat Soziale Arbeit ein politisches Mandat?, Leske+Budrich, Opladen.
- Montada, Leo & Kals, Elisabeth (2001) Mediation, Beltz, Weinheim/Basel.
- Müller, Siegfried (2001) Soziale Arbeit: Ohne politisches Mandat politikfähig, In: Merten, R. (Hg.): 145-152.
- Mutua, Makau (2002) Human Rights – A Political and Cultural Critique, University of Pennsylvania Press, Philadelphia.
- Obrecht, Werner (2007) Umriss einer biopsychosozialen Theorie menschlicher Bedürfnisse, Typoscript MBA der Wirtschaftsuniversität Wien, Wien.
- Opitz, Peter J. (2007) Menschenrechte – Glanz und Elende einer Idee, In: Ferdowsi, Mir A. (Hg.): Weltprobleme, Bundeszentrale für politische Bildung, Bonn:117-157.
- Otto, Hans-Uwe (2006) Auf Basis systematischer Vergewisserungen aus dem Mainstream heraus, in: Widersprüche, H. 100:111-118.
- Pogge, Thomas (2008) Das Recht auf ein Existenzminimum, In: Richter, Ingo (Hg.): Transnationale Menschenrechte. Schritte zu einer weltweiten Verwirklichung der Menschenrechte, Barbara Budrich, Opladen: 121-138.
- Pusic, Eugen (1969) Forward, In: Council of Social Welfare: Social Welfare and Human Rights, Proceedings of the XIVth Intern. Conference on Social Welfare, Helsinki/Finland, August 1968: v-vii.
- Reichert, Elisabeth (2003) Social Work and Human Rights, Columbia University Press, New York.
- Reichert, Elisabeth (2006) Understanding Human rights. An Exercise Book, Sage, London.
- Reichert, Elisabeth (Ed.) (2007). Challenges in Human Rights. A Social Work Perspective, Columbia University Press, New York.
- Reubke, Karl-Julius (2006) Indien im Aufbruch. Mit einem Vorwort von Rajagopal P.V., Mayer, Stuttgart/Berlin.
- Schneider, Sharon (2007) Realisation of the Rights of the Child in Social Work. Possibilities and Challenges, Masterthesis Master of Social Work "Soziale Arbeit als Menschenrechtsprofession", Berlin.
- Schneider, Volker (2001) Sozialarbeit zwischen Politik und professionellem Auftrag: Hat sie ein politisches Mandat?, In: Merten R. (Hg.):27-40.
- Sommer, Gert; Stellmacher, Jost & Bähler, Elmar (2003) Einstellung der Deutschen zu Menschenrechten, Pressekonferenzunterlage zum Tag der Menschenrechte am 10.12.2003:13f.
- Staub-Bernasconi, Silvia (2003) Soziale Arbeit als (eine) "Menschenrechtsprofession", In: Sorg, Richard (Hg.): Soziale Arbeit zwischen Politik und Wissenschaft, LIT, Münster.
- Staub- Bernasconi, Silvia (2004) Menschenrechtsbildung in der Sozialen Arbeit – ein Master of Social Work, in: Mahler, C./Mihr, A. (Hg.): 233-244.
- Staub-Bernasconi, Silvia (2007a) Soziale Arbeit als Handlungswissenschaft, UTB/Haupt, Bern/Stuttgart/Wien.
- Staub-Bernasconi, Silvia (2007b) Soziale Arbeit: Dienstleistung oder Menschenrechtsprofession?, in: Lob-Hüdepohl, Andreas/Lesch, Walter (Hg.): Ethik Sozialer Arbeit, UTB, Paderborn: 20-53.
- Staub-Bernasconi, Silvia (2007) Vom beruflichen Doppelmandat zum professionellen Tripelmandat. Wissenschaft und Menschenrechte als Begründungsbasis der Profession Sozialer Arbeit, in: Zeitschrift für Sozialarbeit in Österreich, Juni: 8-17.
- Staub-Bernasconi, Silvia (2007) Economic and Social rights: The Neglected Human Rights, In: Reichert, E. (Ed.):128-161.
- Staub-Bernasconi, Silvia (2008): Soziale Arbeit und Menschenrechte – Oder: Was haben Menschenrechte in der Sozialen Arbeit zu suchen?, In: Widersprüche, No. 107, Kleine, Bielefeld:9-32
- Sutterlüty, Ferdinand (2002) Gewaltkarrieren, Campus, Frankfurt/M.
- Thol-Hauke, Angelika (2007) Menschenrechte aus christlicher Sicht, Vortrag anlässlich der Masterfeier, Mastestudiengang des Zentrums für Postgraduale Studien Sozialer Arbeit, Berlin, abrufbar unter: www.zpsa.de
- Thürmer-Rohr, Christina et al. (1989) Mittäterschaft und Entdeckungslust, Orlanda, Berlin.
- Tiedemann, Paul (2006) Was ist Menschenwürde?, Wissenschaftliche Buchgesellschaft, Darmstadt.
- Tillmann, Klaus-Jürgen; Holler-Noeitzki, Birgit & Holtappels, Heinz-Günter et al. (1999) Schülergewalt als Schulproblem, Juventa München.
- Wetz, Franz Josef (2005) Illusion Menschenwürde. Aufstieg und Fall eines Grundwerts, Klett-Cotta, Stuttgart.
- Wronka, Josef (2002) Creating a Human Rights Culture, National Institute of Social Work and Social Sciences, Orissa/India, Zurich/Berlin, February 9th / June, 16th, 2008 / StB.

MARINA BERGMAN-PYYKKÖNEN

VTM

marina.bergman[at]helsinki.fi

Työttömyys, toimintatutkimus ja elämäntarinat – Tarina pro gradustani¹

Tämän kirjoitukseni tavoitteena on raottaa ovea siihen prosessiin, joka liittyi toimintatutkimukseen, josta raportoin pro gradu -tutkielman muodossa. Tarinan konteksti on työttömille työnhakijoille ja työttömyysuhan alaisille henkilöille suunnattu ohjaava koulutus. Päähenkilöinä kertomuksessa toimivat tarinan kirjoittaja sekä hänen kansatutkijansa, jotka ovat antaneet omat elämäntarinansa tutkimuksen käyttöön. Myös tiedeyhteisöllä on roolinsa tutkimustiedon ja teorioiden tarjoajana sekä tunnustuksen antajana Sosiaalityön pro gradu 2009 palkinnon muodossa. Harras toiveeni on innostaa oman työn tutkimiseen sosiaalityön arkikäytäntönä. Toivon myös tutkimustulokseni vaikuttavan myönteisesti ohjaavien koulutusten tulevaisuuden näkyymiin.

Tarinani alkaa tästä: Runsaat viisi vuotta sitten muutin pääkaupunkiseudulta pikkukaupunkiin Päijät-Hämeeseen perustamaan perhettä. Kun työhön paluun aika oli edessä, näin lehdessä ilmoituksen, jossa haettiin ohjaavaa kouluttajaa. Työ vaikutti mielenkiintoiselta ja innostavalta. Niinpä aloitin ohjaavana kouluttajana työvoimapolitiisissa työttömille henkilöille suunnatuissa ohjaavissa koulutuksissa. Minulle tämä oli aivan uusi aluevaltaus.

Ohjaavan koulutuksen pääasiallisena tavoitteena on auttaa ihmisiä löytämään itselle mielekkäitä uramahdollisuuksia. Opiskelijani olivat hyvinkin erilaisissa elämäntilanteissa olevia kaikenikäisiä aikuisia, 19-vuotiaasta jopa 61-vuotiaaseen. Joku oli ollut pitkään kotona lasten kanssa, joku työttömänä vähän aikaa ja toinen huomattavasti pidempään. Jollakulla oli ammatillinen koulutus, toisilla ei ja jollakulla pitkä sairausloma eri syistä takanaan. Yhteistä kaikille oli kuitenkin tavoite: halu päästä työelämään tavalla tai toisella.

Oman työni mielsin voimaannuttamisena. Koulutuksen aikana opiskelijat paitsi oppivat asioita yhteiskunnasta ja työelämästä, he myös tutkivat itseään: omia vahvuuksiaan, kiinnostuksiaan, osaamistaan ja unelmiaan. Kaiken tämän avulla he rakensivat tulevaisuuden suunnitelmiaan. Me ohjaavat kouluttajat tarjosimme heidän käyttöönsä tietomme ja osaamisemme ja yritimme luoda uskoa tulevaisuuteen. Usein onnistuim-

1. Pro gradu -tutkielma Bergman-Pyykkönen, Marina (2009) "... för jag berättar ju det här också för mig själv." Aktionsforskning om livsberättelser som redskap i arbete med arbetslösa. Avhandling pro gradu i ämnet socialt arbete vid Helsingfors universitet, statsvetenskapliga fakulteten, samhällspolitiska institutionen (julkaisematon) löytyy pdf-muodossa Ab Det finlandssvenska kompetenscentret inom det sociala området nettsivuilta linkistä osoitteesta http://www.fskompetenscentret.fi/page105_sv.html

me hyvin, joskus emme niin hyvin. Monesti löysin itseni ihmettelemästä opiskelijoideni tekemiä valintoja ja heidän elämäänsä. Ihmettely on hyvä asia, sillä minulla oleva, mediasta ja opintojeni kautta hankittu tieto työttömyydestä ja työttömistä ei tuntunut ihan täsmäävän. En osannut aavistaa enkä ymmärtää.

Opiskelijoiden antama palaute koulutuksesta oli hyvää, mutta toki senkin perusteella muutos oli tarpeen. Palautteiden mukaan opiskelijoiden ja opettajien vuorovaikutus ei ollut mutkatonta, eivätkä opiskelijat kokeneet pystyvänsä vaikuttamaan koulutukseen. Koulutuksen tavoitteetkin olivat epäselvät. Suurempana ongelmana pidin kuitenkin sitä, etten ollut itse ehtinyt tai jaksanut paneutua työni lähtökohtiin, perusteisiin enkä opiskelijoideni elämään vaikuttaviin eri tekijöihin. Edeltäjäni vaihtaessa työnantajaa hän perehdytti minut tähän koulutukseen ja olin sen sellaisenaan melkein pureksimatta niellyt, heittäytynyt tekemään ja oppimaan työn tekemisen kautta. Nyt kaipasin pohdintaa ja teoreettista perehtymistä. Samalla halusin, että työn kehittämisestä olisi hyötyä myös opiskelijoilleni. Oivalsin, että minun pitää kysyä niiltä, jotka tietävät eli opiskelijoiltani itseltään. Heidän tietonsa olisi minulle yhtä arvokasta kuin teoreettinen tieto.

Toimintatutkimus on tutkimusstrateginen lähestymistapa, jolle on tunnusomaista toiminnan ja tutkimuksen samanaikaisuus sekä pyrkimys saavuttaa välitöntä ja käytännöllistä hyötyä tutkimuksesta. Päämääränä ei siis ole pelkästään tutkiminen vaan myös toiminnan samanaikainen kehittäminen. (Heikkinen 2007.) Arja Kuula (2006) toteaa toimintatutkimuksessa olevan olennaista se, että käytännöissä toimivat ihmiset otetaan aktiivisiksi osallisiksi mukaan tutkimukseen. Muun muassa näiden kirjoitusten innoittamana päätin lähteä toimintatutkimuksen muodossa tutkimaan minua askarruttavia kysymyksiä. Halusin tuoda esille opiskelijoideni äänen ja saada heidät mukaan sekä tutkimus- että kehittämistyöhön. Vilma Hänninen (2000) kysyy väitöskirjassansa: Miten ihmiset selviytyvät muutoksesta? Ja vastaa: Kertomalla tarinoita. Minä ajattelin: Opiskelijani ovat muuttuneessa ja muuttuvassa elämäntilanteessa, miten he voivat selviytyä tästä paremmin? Ja arvailin: kertomalla tarinoita. Näin elämäntarinyöskentelystä tuli osa toimintatutkimustani, jossa kysyin:

- 1 Millaisia tarinoita työelämästä ja uravalinnoista työvoimapolitiisessa ohjaavassa koulutuksessa olevat kertovat? Mistä tarinat kertovat?
- 2 Voiko elämäntarinyöskentelyn avulla kehittää työkäytäntöjä yhteistyössä koulutuksen osallistujien kanssa, eli minkälaisia uusia näkökulmia elämäntarinyöskentely tuo ohjaaviin koulutuksiin?
- 3 Millaisia, mahdollisesti uusia näkökulmia elämäntarinoiden kertominen tuo kertojien tulevaisuuden suunnitelmiin?

Toimintatutkimuksen vaiheet

Tutkimusprosessi oli osallistavaa ja vuorovaikutuksellista ja se eteni kolmen vaiheen kautta: Ensimmäisessä vaiheessa suunnittelin tutkimusprosessia, ja kun seuraava koulutusryhmä alkoi, kutsuin opiskelijat mukaan kehittämään ohjaavaa koulutusta

ja osallistumaan elämäntarinahaastatteluihin. Ryhmässä kokeilimme muun muassa koulutuspäivien sisällön muokkaamista opiskelijoiden kysymyksistä ja toivomuksista käsin. Elämäntarinoita käsittelemme ryhmässä elämänjatehtävän ja pienryhmäkeskustelun kautta. Kuusi opiskelijaa (neljä naista kaksi miestä, näistä kaikista kaksi maahanmuuttajataustaista) halusivat lähteä kanssani kahdenkeskiseen elämäntarinahaastatteluun, jotka tallensin sekä videona että äänenä. Koko ryhmän palautteen perusteella elämäntarinateemasta ja opiskelijoiden mahdollisuudesta päättää koulutuspäivien sisällöstä tulivat käytäntöjä seuraavissakin ryhmissä.

Ryhmän loputtua siirsin seuraavien ryhmien vastuuta yhä enemmän työparilleni, ja tästä alkoi toimintatutkimuksen toinen vaihe. Itse vetäydyin tutkimaan aineistoani sekä muun muassa työttömyyteen ja työllisyyteen liittyvää kirjallisuutta. Paikallislehden kolumnissa törmäsin yhteiskunnassamme vallitsevaan mallitarinaan: kertomukseen työttömistä, jotka työvoimahallinto pakottaa osallistumaan työnhakukursseille, jotka eivät ole käytännössä muuta kuin aikuisten ihmisten kiusantekoa. Tämä yksinkertaisesti pakotti minut haastamaan mallitarinan ja kirjoittamaan vastineen, jossa nostin esille opiskelijoideni antamia kirjallisia palautteita, joissa he selvästi ilmaisevat ohjaavan koulutuksen mielekkyyden ja hyödyn.

Aineistooni tutustuin konstruomalla jokaisesta tarinasta elämänjatan sekä kokoomalla taulukkoon oman ymmärrykseni ja kuulemani mukaisesti kertojan vahvuuksia, huolia ja selviytymiskeinoja sekä kertojalle tärkeitä asioita. Kutsuin elämäntarinoijat palautekokoontumiseen, jossa annoin nämä kertojalle ja keskustelimme niistä yhdessä. Samassa tilaisuudessa pohdimme elämäntarinateemakäytännön merkitystä ja mahdollisuuksia ohjaavissa koulutuksissa. Palautekokoontumisten perusteella vahvistui käsitykseni siitä, kuinka tärkeää on luoda yhteistoiminnallisuutta ja yhteisyyttä ryhmään. Koulutuksen aikana opiskelijoilla oli aikaa ja mahdollisuus tutkia elämäänsä ja muodostaa itselleen rakentavia sisäisiä tarinoita. Maahanmuuttajaopiskelijoille koulutus mahdollisti suomen kielen harjoittelun ja oman tarinan kertomisen suomalaisille.

Tässä vaiheessa toimintatutkimusta kuvittelin jo olevani valmis kirjoittamaan lopullisen raporttini. Tunsin kuitenkin vahvasti, että jotain vielä puuttui; tarinoissa oli vielä tutkimattomia aineksia. Heikkinen (2001, 42) toteaa, että tiedon etsijä saattaa kulkea pitkänkin matkan ennen kuin löytää oleellisemmat kysymykset, joihin hakea vastauksia. Toimintatutkimus eteni näin kolmanteen vaiheeseen, jossa kysyin, mistä tarinat kertovat.

Aiemmin kirjallisuuteen tutustuessani Tuija Kotiranta juuri väitteli tutkimuksellaan Aktivoinnin paradoksit (2008), jossa hän muun muassa nosti esille Martin E. Fordin Motivational Systems Theory:n motivaatioteoriaa, joka lähestyy empowerment käsitettä. Tutustuin tähän teoriaan (ks. Ford 1992; Ford 1995; Ford & Smith 2007) hämmentyneenä tosiasiaista, että minä, joka olin pitänyt motivaatioteorioita manipuloivina ja liian yksilökeskeisinä, innostuin. Palasin elämäntarinoihin ja lähdin analysoimaan niitä teoriasidonnaisen sisällönanalyysin avulla. Siinä analyysiyksiköt valitaan aineistosta, mutta aikaisempi tieto ohjaa tai auttaa analyysia (Tuomi & Sarajärvi 2002, 98). Sisäl-

lönanalyysi avasi nyt kertojien tavoitteita, heidän uskoaan omiin mahdollisuuksiinsa saavuttaa tavoitteensa ja uskoaan ympäristön tukeen sekä tavoitteisiin liittyviä tunteita. Konstruoin elämäntarinoista motivaatiosta kertovia tarinoita. Elämäntarinoitsijoilla olivat samankaltaiset tulevaisuuden työelämän tavoitteet, mutta heidän uskonsa tavoitteiden toteutumiseen sekä näihin tavoitteisiin liittyvät tunteet olivat erilaisia. Analyysin perusteella ymmärsin, ettei tavoitteiden asettamiseen keskittyminen koulutuksissa riitä. Pitää myös tutkita mahdollisuuksia saavuttaa tavoitteet ja näihin liittyviä tunteita, jotta tavoite todellisuudessa olisi motivoiva.

Raportointi

Raportointi osoittautuikin toimintatutkimukseni kenties haasteellisimmaksi osioksi, aivan kuten Heikkinen ja Rovio (2006, 114–115) varoittavat (vai onko tämä lupaus?): ”Tutkijalle toimintatutkimus on parhaimmillaan voimaannuttava itsensä löytämisen prosessi, ja tutkimuksesta kertominen sen yksi tärkeä vaihe. Näin raportointi lähenee tutkijan identiteettityötä: hänen itseymmärryksensä tutkijana, asiantuntijana ja ihmisenä rakentuu tutkimusraportin välityksellä. Ihmiset rakentavat identiteettiään ilmaisemalla itseään, ekspressiivisesti. Vaarana kuitenkin on, että raportista tulee narsistinen ja itsekeskeinen kertomus. Tutkijan kehittyminen vaatii vuorovaikutusta tiedeyhteisön ja tutkimukseen osallistuvien kanssa.” Pohdin, miten voisin kuvata toimintatutkimustani niin, että välttäisin itsekeskeisen raportin uhan ja saisin esille kaikkien siihen osallistuneiden äänet. Toivoin myös lukijan saavan tästä kaikesta kokonaiskuvan. Lopulta päädyin jakamaan tutkielmani neljään osioon.

Tutkimuksen ajan olin pitänyt päiväkirjaa. Mieltäni oli muun muassa vaivannut oma roolini tutkimuksen aikana. Opiskelijoilleni olin ohjaava kouluttaja, jonka tehtävänä on tukea ja ohjata heitä heidän omissa pyrkimyksissään päästä työelämässä eteenpäin. He antoivat minulle käyttöön elämäntarinansa ja mitä minä teen? Pilkon niitä osiin ja yritän analysoida. Sosiaalityöntekijä ja tutkija kamppailivat sisimmässäni. Pientä lohtua ristiriitaisiin tunteisiini sain tiedeyhteisöltä Arja Kuulan (1999) väitöksestä, jossa toimintatutkijat kertovat samankaltaisista tuntemuksistaan. Minulle muodostuivat tärkeäksi, henkilökohtaisestikin, palautekokoontumiset, joissa sain antaa kertojilleni myös jotain takaisin: elämänjanat ja tulkinnat. Lisää lohtua ristiriitaani toi erään elämäntarinakertojan sanat: ”Upeaa nähdä tämä elämänjana minkä olet mulle tehnyt. Se tuntuu hyvältä että sä kuulit mitä mä sanoin, mä oon kuitenkin pystynyt viestimään sitä mikä on se ydin. Ja mun mielestä tää on aikapuhuttelevaa että ku mä katon tätä mitä sä oot tänne [elämänjanaan] löytänyt niin kyllä siinäsemmosia ytimiä on, et kuitenkin sä oot saanu siitä semmosen kuvan.” Raportoinnista tuli osa identiteettityötäni, jonka kautta minusta kehittyi tutkiva sosiaalityöntekijä.

Tutkimustulokset

Sosiaalityön pro gradu -tutkielmani tavoitteena oli avata työvoimapolitiittisen ohjaavan koulutuksen työkäytäntöjä sekä ymmärtää ja tulkita koulutuksessa olevien työttömien henkilöiden elämän todellisuutta, jotta työkäytäntöjä ohjaavassa koulutuksessa voisi kehittää edelleen. Tutkimuskysymykseni heräsivät käytännön työssäni ohjaavana kouluttajana. Tutkimukseni ankkuroituu näin sosiaalityön käytäntötutkimuksen kenttään, jossa muun muassa pyritään nostamaan esille etenkin marginaaliin sysäytyen, poliittista valtaa vailla olevien ja muiden, omien etujensa suhteen heikosti puolustuskykyisten kansalaisten tietoa ja kokemuksia (Satka & Karvinen-Niinikoski & Hoikkala 2005; Saurama & Julkunen 2009). Tulokset ovat moninaisia:

Tutkimuksen kautta ohjaavan koulutuksen käytänteitä kehitettiin. Opiskelijat kokivat elämäntarinatyöskentelyn mielekkääksi ja pitivät sitä koulutuksen hyvänä elementtinä – edellyttäen, että se on vapaaehtoista. Tärkeimmäksi nousi kuitenkin koulutuksen aikana muodostunut tunnelma ja se, että opettajat ja opiskelijat työskentelevät rinta rinnan tasavertaisina yhteistä tavoitetta kohti, tähtäimessä parempi tulevaisuus.

Aineiston sisällönanalyttinen työstäminen motivaatioteoreettisten silmälasien läpi osoitti, että selkeiden tavoitteiden asettaminen ei yksin riitä tulevaisuutta suunniteltaessa. Opiskelijan pitää myös uskoa omiin mahdollisuuksiinsa päästä tavoitteisiinsa sekä siihen, että ympäristö tukee häntä tässä hänen pyrkimyksessään. Tämä tulos vaikuttaa ohjaaviin koulutuksiin ohjauksen muuttuneina käytäntöinä.

Toimintatutkimus osoitti, että ohjaavat koulutukset voivat toimia varsin merkittävinä työvoimapolitiittisina toimenpiteinä. Opiskelijat työstivät itselleen tulevaisuuden työllistymissuunnitelmia, joihin myös itse uskoivat. Ammatillisen kehittymiseni kannalta toimintatutkimus ja varsinkin sen raportointi muodostuivat identiteettityökseksi, jossa kehityin tutkivaksi sosiaalityöntekijäksi.

Saatteeksi tulevaisuuteen

Toimintatutkimukselle on ominaista paikallisuus ja kontekstisidonnaisuus. Tutkimukseni on laadullinen ja koostuu pääasiassa kuudesta elämäntarinahaastattelusta. Tämän perusteella ei tulisi tehdä laajoja yleistyksiä. Väitän kuitenkin, että ohjaavan koulutuksen tulisi olla henkilöille räätälöityä, yksilöllistä ja jokaisen omista tarpeista muotoutuvaa, jotta siitä aidosti muodostuisi voimaannuttavaa ja eteenpäin vievää – ei sitä surullisen kuuluisaa aikuisten kiusaamista ja päivähoitoa. Muun muassa tämän takia olen syvästi huolestunut koulutusten kilpailuttamisen kriteerien painotuksesta: kun koulutuksen hinnalla on suurin merkitys koulutuksen tuottajan valinnassa, pelkään, että koulutuksista tulee yhdenmukaistavia massakoulutuksia yksilöllisesti räätälöityjen sijaan. Erään opiskelijani sanoin: ”se iso ryhmä on ninku sulatusuuni ja aikaa ei loppujen lopuksi oo paljon ... niin kyllä tämmönen työstäminen vaatii kahdenkeskisiä keskusteluja.”

Oman työn kehittämisen ja työssä jaksamisen suhteen taas olen valmis suosittelemaan kehittämistyöhön heittäytymistä yhdessä, kontekstista riippuen, työyhteisön ja/tai

asiakkaiden tai opiskelijoiden kanssa. Tiedeyhteisö ja sosiaalialan osaamiskeskukset tukevat tässä kehitystyössä. Tutkimukseni aikana huomasin, että tieteellisen tutkimuksen ajattelun logiikkaa ja työkaluja, eli metodeja, voi myös sopivaksi sovellettuina käyttää käytännön asiakastyössä, kuten myös Laine ja Saurama (2009; myös Saurama & Julkunen 2009) kirjoittavat. Olen tässä kertomuksessani halunnut erityisesti nostaa esille raportoinnin, jota pidän varsinkin tutkivan sosiaalityöntekijän – ja muiden ammattilaisten – oman kehittymisen kannalta merkittävänä prosessin osana. Tähän tämänkertainen tarinani loppuu seuraavaa tarinaa jo pohtiessani.

Kirjallisuus

- Ford, Martin E. (1992) *Motivating Humans. Goals, Emotions, and Personal Agency Beliefs*. Newbury Park: Sage Publications.
- Ford, Martin E. (1995) *Motivation and Competence Development in Special and Remedial education*. *Intervention in School and Clinic* 31 (2), 70-83.
- Ford, Martin E. & Smith, Peyton R. (2007) *Thriving with Social Purpose: An Integrative Approach to the Development of Optimal Human Functioning*. *Educational Psychologist* 42 (3), 153–171. URL: <http://dx.doi.org/10.1080/00461520701416280>
- Heikkinen, Hannu L.T. (2001) *Toimintatutkimus, tarinat ja opettajaksi tuleminen taito*. Narratiivisen identiteettityön kehittäminen opettajankoulutuksessa toimintatutkimuksen avulla. *Jyväskylä Studies in Education, Psychology and Social Research* 175. Jyväskylä: Jyväskylä University Printing House.
- Heikkinen, Hannu L.T. (2007) *Toimintatutkimus – toiminnan ja ajattelun taitoa*. Teoksessa Juhani Aaltola & Raine Valli (toim.) *Ikkunoita tutkimusmetodeihin I. Metodin valinta ja aineiston keruu: virikkeitä aloittelvalle tutkijalle*. 2. korjattu ja täydennetty painos. Jyväskylä: PS-kustannus, 196-211.
- Heikkinen, Hannu L.T. & Rovio, Esa (2006) *Toimintatutkimuksen raportointi*. Teoksessa Hannu L.T. Heikkinen & Esa Rovio & Leena Syrjälä (toim.) *Toiminnasta tietoon. Toimintatutkimuksen menetelmät ja lähestymistavat*. Helsinki: Kansanvalistusseura, 114–130.
- Hänninen, Vilma (2000) *Sisäinen tarina, elämä ja muutos*. Tampere: Tampereen yliopisto. [5. painos, sähköinen julkaisu 2002.]
- Kotiranta, Tuija (2008) *Aktivoinnin paradoksit*. *Jyväskylä Studies in Education, Psychology and Social Research* 335. Jyväskylä: Jyväskylä University Printing House.
- Kuula, Arja (1999) *Toimintatutkimus. Kenttätyötä ja muutospyrkimyksiä*. Tampere: Vastapaino.
- Kuula, Arja (2006) *Toimintatutkimus. Luku 5.4. Kokonaisuudesta Anita Saaranen-Kauppinen & Anna Puusniekka*. (2006) *KvaliMOTV – Menetelmäopetuksen tietovaranto [verkkojulkaisu]*. Tampere: Yhteiskuntatieteellinen tietoarasto [ylläpitäjä ja tuottaja]. <http://www.fsd.uta.fi/menetelmaopetus/>. (viitattu 07.03.2008.)
- Laine, Terhi & Saurama, Eija (2009) *Semiotic Analysis in the Study of Social Work*. *Social Work & Society* 7 (2), <http://www.socwork.net/2009/2/researchnotes/lainesaurama> [urn:nbn:de:0009-11-24548] (viitattu 06.04.2009)
- Satka, Mirja & Karvinen-Niinikoski, Synnöve & Nylund, Marianne (2005) *Mitä sosiaalityön käytäntötutkimus on?* Teoksessa Mirja Satka & Synnöve Karvinen-Niinikoski & Marianne Nylund & Susanna Hoikkala (toim.) *Sosiaalityön käytäntötutkimus*. Helsinki: Palmenia, 9-19.
- Saurama, Erja & Julkunen, Ilse (2009) *Lähestymistapana käytäntötutkimus*. Teoksessa Mikko Mäntysaari & Anneli Pohjola & Tarja Pösö (toim.) *Sosiaalityö ja teoria*. Jyväskylä: PS-kustannus, 293–314.
- Tuomi, Jouni & Sarajärvi, Anneli (2002) *Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi*. Helsinki: Tammi.

OLLI-PEKKA MOISIO

Jyväskylän yliopisto

Yhteiskuntatieteiden ja filosofian laitos

olli-pekka.moisio[at]jyu.fi

Moraalifilosofia ja sosiaalityön etiikka

Sosiaalityön piirissä yleisesti jaettuna käsityksenä on se, että sosiaalityöllä on kaksoismandaatti, joka tulee toisaalta asiakkaalta ja toisaalta valtiolta. Nämä mandaatit ovat auttaminen ja kontrolli. (ks. Böhnisch & Lösch 1973.) Silvia Staub-Bernasconi (2003) on lisännyt näiden klassisismien prosessista periytyvien mandaattien rinnalle kolmannen, joka hänen mukaansa jakautuu ensinnäkin sosiaalityön menetelmien tieteelliseen kuvaukseen ja selittämiseen ja toisaalta sosiaalityön eettiseen perustaan. Tämä kolmas mandaatti liittyy sosiaalityön ammattiin itseensä ja näin olleen sen avulla voidaan tieteellisin ja eettisin perustein kyseenalaistaa tai muokata valtion ja asiakkaiden mandaatteja.

Staub-Bernasconi käsittää sosiaalityön eettiseksi perustaksi sosiaalityön ammattietiikan, joka on erityisesti suuntautunut ihmisoikeuksiin ja yhteiskunnalliseen oikeudenmukaisuuteen. Ihmisoikeudet ja yhteiskunnallinen oikeudenmukaisuus ovatkin eräänlainen mandaatteja yhteen sitova elementti. Järjestelmän intressi kontrolloida yksilöiden hyvinvointiin tähtääviä toimia tapahtuu erityisesti ammattilaisen menetelmällisen osaamisen kautta, jota perustaa ihmisoikeuksien näkökulma. Tarkoitukseni on tässä lyhyessä tekstissä tarkastella, olisiko näiden mandaattien suhteita mielekäs käsitellä moraalifilosofisesta näkökulmasta käsin.

Moraalifilosofinen näkökulma liittyisi tässä yhteydessä yritykseen tarkastella poliittisessa filosofiassa vähälle huomiolle jäänyttä *veljeyden* käsitettä Ranskan valtakunnan iskusanoissa ”vapaus, tasa-arvo ja veljeys!”. Poliittinen filosofia on keskittynyt ensisijassa vapauden ja tasa-arvon kysymyksiin ja jopa Karl Marx, joka tunnetusti näkee veljeyden merkityksen yhteiskunnallisen solidaarisuudessa, siirtyy nopeasti kirjoittamaan vapaudesta ja oikeudenmukaisuudesta, jotka hän näkee solidaarisuuden edellytyksinä.

Edelliseen liittyen on kiinnostavaa tarkastella Staub-Bernasconinkin keskiöön nostamia ihmisoikeuksia. *Ihmisoikeuksien yleismaailmallisessa julistuksessa* kolmannessa artikkelissa kirjoitetaan, että ”kullakin yksilöllä on oikeus elämään, vapauteen ja henkilökohtaiseen turvallisuuteen”. Suomennoksessa katoaa englanninkielisen version olennainen sanamuoto: ”Everyone has the right to life, liberty and security of person”. Vuonna 1966 *International Covenant on Civil and Political Rights* määritti,

1. Olen tarkastellut solidaarisuuden käsitettä moraalisten tunteiden tasolla artikkelissani ”Säälistä sosiaalisena siteenä – uudesta solidaarisuudesta” (Moisio 2004).

että ihmisoikeudet “derive from the inherent dignity of the human person”, ja jopa laittomuuksia tehneitä ihmisiä tulee kohdella “with respect for the inherent dignity of the human person”. Yhtä kaikki näyttäisi siltä, että persoonan kunnioittaminen kattaa siis kaikki, myös rikolliset, kuten Raimond Gaita (erit. 2002) teoksissaan väittää, koska se on jotakin ihmisten jakamaa (ks. Pihlström 2009). Samalla Staub-Bernasconinkin esille nostama oikeus elämään menee syvemmälle kuin yksinomaan oikeus elämän ylläpitämiseen tarvittaviin hyödykkeisiin.

Minkälainen ajattelu auttaisi sosiaalityöntekijää mandaattien keskellä näkemään tarkastelemansa asiat niille oikeutta tekevässä valossa? Mikä auttaisi meitä tekemään niistä enemmän kuin ne ehkä itsenään ovat? Theodor W. Adorno (1966) hahmottelee metafysisistä kokemusta ilman metafysiikkaa – kykyä nähdä vallitsevan ja sen olosuhteiden yli ilman tuudittautumista heikkoon lohtuun tai tarkasteltavan ilmiön palauttamista jo olemassa olevan ja tiedetyn piiriin positiivisessa ajattelussa. Tällaisen ei-identtisyttä korostavan ajattelun hahmottelu tapahtuu negatioiden avulla – siis tarkastelemalla sellaista ajattelua, joka ei ainakaan ole sitä, mitä pyritään hahmottelemaan. Eräs muoto ajattelusta, joka ei tee oikeutta kohteelleen, on Adornon mukaan metafysiikka, joka pyrkii lähtökohdallisesti tekemään oikeutta kohteelleen sen haltuunoton kautta.

Tässä tekstissä tarkastelen kriittisen teorian piirissä hahmotellun ajattelutavan mahdollisuuksia auttamisammattien (joihin luen sosiaalityön kuuluvaksi) kontekstissa. Kriittisessä teoriassa keskeisenä “menetelmällisenä” ohjenuorana toimiva erottelu ei-identtisen ja identtisen välillä sisältää moraalifilosofisia kysymyksenasetteluja, jotka näen hedelmällisenä auttamisammattien keskeisen eettisen ongelman suhteen. Käsitykseni mukaan sosiaalityön keskeinen eettinen ongelma ei niinkään ole normien puuttuminen tai niiden heikkeneminen, vaan yksittäisen sosiaalityöntekijän (tai laajemmin yksilöiden muodostaman organisaation) tasapainoilu kahden eettisen sfäärin välillä: normien ja ihmisyyden. Kuinka nämä kaksi sfääriä voidaan saattaa yhteen ilman perustavia moraalifilosofisia ongelmia? Kumpaan sfääriin auttamistyötä tekevän tulisi sitoutua moraalisisä mielessä ensisijaisesti, jotta hän kykenee välttämään epäinhimillisyyden suhteessa autettaviin?

Erilaisten auttamisammattien etiikkaa koskeva keskustelu on usein kytkeytynyt etiikka käsitteen varhaismerkitykseen. Tällaisessa käsitystavassa etiikka pidettiin yhteiselämän jaettujen pelisääntöjen käsitteellisenä erittelynä, tarkasteluna ja arviointina. Tällainen käsitystapa on mielekäs, koska auttamistyössä on tärkeää nostaa esille juuri auttamistyössä olennaisen vuorovaikutusluonteisuuden eettisen harkinnan tasolla. Auttamisammattien etiikassa olisikin tällöin viimekädessä kyse tiedon antajan ja vastaanottajan, kehittäjän ja kehitettävän, ulkoisen ja sisäisen toimijan *dialogista*.

Tässä käsitystavassa on kuitenkin yleisellä tasolla jotain ongelmallista, jota haluaisin seuraavassa hieman pohtia. Ongelma liittyy jollain tapaa ilmeiseen subjekti-objekti

-asetelmaan, joka yritetään ratkaista perinteisesti asetelman häivyttämällä. Auttamistyö pohjaa arvioiden esittämiseen henkilöiden mahdollisuuksista ja kyvyistä. Siis joku arvioi jotakuta, ja tämän vuoksi on mielestäni hieman liian lempeää kuvata arviointia vastavuoroisena dialogina, jossa kummallakin osapuolella olisi lähtökohtaisesti samanlainen mahdollisuus osallistumiseen. Jos arviointi tähtää esimerkiksi jonkin suorittaman työn arvon ja panoksen *tunnustamiseen* jossakin erityisessä organisaatiossa, edeltää tätä kuitenkin näiden arvojen ja panoksen *tunnistaminen* ja tämä taas on aina yhteiskunnallisesti määrittynyt suhde. Tunnistamisessa olennaista on juuri ennalta määritetty sisällöllinen kriteeri (tiedollinen, kykyihin liittyvä, yhteiskunnallisesti hyväksytty arvo, toimintatapa tms.), jonka varassa arviointi tapahtuu. Useinhan arvioinnin kohteella, saatikka arvioitsijalla, ei kuitenkaan ole pääsyä tämän kriteerin määrittelyyn, vaan se nousee juuri elämäkokonaisuudesta ja siihen sopeutumisesta.

Toisaalta näyttäisi siltä, että auttamisammattien etiikkaan liittyvässä keskustelussa tehdään perustava virhe, koska sitoutuessaan alkuperäiseen etiikan käsittämisen tapaan ei kuitenkaan tunnisteta sitä seikkaa, että tämä etiikka on perustavassa mielessä moraalifilosofiaa. Syynä tähän kieltoon voi olla siinä, että aikakaudellemme on tyypillistä välttää keinolla millä hyvänsä moralisoivaa asennetta tai että tämä moralisointi peittää alleen kaikki mahdollisuudet käsittää elämää moninaisena ilmiönä. Moraalifilosofia on tapoja, elämäkokonaisuutta, koskevaa kriittistä pohdintaa ja oppia.

Tässä kohdassa haluaisin nostaa esille kaksi sfääriä, joiden välillä oman käsitykseni mukaan auttamistyötä tekevä ihminen moraalisessa mielessä tasapainoilee. Nämä sfäärarit ovat ihmisyiden ja normien sfääri. Suurin haaste sosiaalityön ammattilaiselle olisi tästä näkökulmasta tarkasteltuna se, ettei kohtele missään tilanteessa asiakkaitaan (ihmisiä) epäinhimillisesti. Tämä ongelma tuntuisi helpolta välttää. Epäinhimillisyys tarkoittaisi tässä yhteydessä sitä, että kohtelisimme ihmisiä ei-ihmisinä, siis ennalta normitettuna, elämäkokonaisuuteen homogenisoituina yksikköinä. Auttamisorganisaatioille on usein vaikeaa käsittää, että käsite epäinhimillisyys, siten kuin se yleensä mielletään äärimmäisenä ihmisarvon loukkauksena, kuvaa ainoastaan yhden ulottuvuuden ihmisen esineellistämistä, ei-ihmisenä pitämistä. Toinen, sanoisinko hieman arkipäiväisempi ja hyvin yleinen tapa on nöyryyttäminen.

Avishai Margalit (1996) on tehnyt kiinnostavan erottelun tähän asiaan liittyen. Hän erottaa laadullisesti toisistaan ”loukkauksen” ja ”nöyryyttämisen”, joita on perinteisesti pidetty eräänlaisena jatkumona siten, että nöyryytys on loukkauksen äärimmäinen muoto. Margalit käsittää, että loukkaus viittaa henkilön sosiaalisen arvon loukkaamiseen, kun taas nöyryyttämisessä runnellaan ihmisen arvokkuutta. Loukkauksen saattavat tehdä kipeää oman arvon tunteen tasolla, mutta nöyryyttäminen loukkaa ihmisen rajoittamatonta arvoa ihmisenä. Tässä mielessä nöyryyttäminen on sanan varsinaisessa mielessä epäinhimillisyyttä.

Nöyryyttämisessä sisältyy myös paradoksi. Tunnetustihan Bernard Williams (ks. 1993) erottelee punaiset ja valkoiset tunteet eli tunteet, jotka saavat meidät punastumaan ja

tunteet, jotka tekevät meistä kalman kalpeita. Häpeä[□] on hänen mukaansa punainen tunne ja syällisyys valkoinen. Punaisissa tunteissa ihminen näkee itsensä toisten silmien kautta, kun taas valkoisissa tunteissa katsomme itseämme ikään kuin sisäisten silmien kautta. Nöyryytyksen paradoksi on siinä, että ihminen näkee itsensä nöyryyttäjän silmin, mutta arvottaa itsensä sisäisillä silmillään. Nöyryytys olisikin yhtäaikaisesti punainen ja valkoinen tunne, koska nöyryytyksen normatiivisena tavoitteena on saada uhri omaksumaan nöyryyttäjän näkökulma oman arvonsa perustaksi.

Auttamistyön piirissä ihminen on paljaimmillaan ja tässä kontekstissa nöyryyttäminen on eksistentiaalinen uhka. Eryteisesti institutionaalinen nöyryyttäjä omaa valtaa nöyryytyksen kohteena olevan henkilön ylitse. Monessakin mielessä ihminen on avuton, ja järjestelmällisen nöyryytyksen tavoitteena on lisätä ja korostaa tätä avuttomuutta ihmiselle itselleen. Usein tämä avuttomuus ilmenee henkilön kyyttömyytenä puolustaa hänen kannaltaan keskeisiä oikeuksia ja intressejä. Tietenkin voisimme vedota vaikkapa tunnetyöhön, erityisesti empatiaan, jota ammattilainen voi hyödyntää auttaessaan ihmisiä, ikään kuin keinona rakenteellisen nöyryytyksen välttämiseksi. Mutta väittäisin kuitenkin, että nöyryyttävä tilanne jäisi vallitsevaksi, ellei itse työntekijä olisi löytänyt keinoa avata ihmiseen sellaista näkökulmaa, jossa ihminen olisi ihminen myös institutionalisoidun auttamisen piirissä. Institutionalisoidussa auttamisessa on yksilölle aina läsnä vaara, että syystä tai toisesta elää elämää, joka on arvotonta.

Epäinhimillisyyks murentaa käsitykseni mukaan juuri moraalisuuden perustaa. Moraalisuuden ydin, tämänhän olemme jo oppineet Immanuel Kantilta, perustuu perustavassa mielessä siihen, että kohtelemme ihmisiä ihmisinä. Tähän perustuu tärkeä erottelu, jonka muun muassa Theodor W. Adorno (1996) näyttäisi tekevän etiikan luennoissaan, *moraaliin* ja *etiikkaan*. Moraali koskee inhimillisiä suhteita ja erityisesti sitä, miten niiden tulisi olla järjestäytyneitä ainoastaan sen perusteella, että olemme ihmisiä. Moraali perustuu siis siihen, että kuulumme ihmisyyden piiriin. Etiikka sitä vastoin koskee kysymystä, minkälaisia suhteita meillä tulisi olla toisiin ihmisiin nähden, jonkin erityisen suhteen nojalla. Tämä suhde voi olla esimerkiksi perhe, ystävyys, ammatillisuus, joka määrittää suhteessa oloamme, johonkin erityiseen ihmiseen tai ihmisryhmään.

Useille meistä on selvää, että juuri moraalifilosofian tapojen käsitteen perustavanlaatuisuus, siis se, että nämä tavat olisivat jonkin tietyn elämänmuodon sisällä jaettuina ja itsestään selviä, on kyseenalaistunut. Perustavanlaatuinen tapojen käsite olettaisi jonkin tyyppisen traditionaalisen yhteiskunnan olemassa olon. Meille on kokemuksellisesti muuttunut hankalaksi ajatella, että nämä tavat olisivat jossain määrin yksilöä pakottavia, ikään kuin ne olisivat yksilön intressien vastavoimina olemassa. Tällaisessa tilanteessa ilmaantuu monia paon mekanismeja. Voimme esimerkiksi päätyä määrittelemään, että elämänmuodossamme on paikkoja, joissa näillä traditionaalisilla arvoilla

ja tavoilla on vielä edes suhteellista voimaa. Tällaisena alueina ja tiloina voisi ajatella esimerkiksi vanhemmuutta, parisuhdetta tai ystävyysuhteita. Tässä kohdin moraalien vastavoimaisuus ”moralismin” mielessä tulee ymmärrettäväksi, koska moraalit tässä mielessä asettuu olemassa olevaa vastaan omasta rajallisesta näkökulmastaan käsin.

Näyttäisi siltä, että etiikka-käsitteen nostaminen on yksi keino vastata tähän moralistisen moraalien tuottamaan haasteeseen. Käsitteisenä sama ongelma voidaan paikantaa filosofisen etiikan ongelmallisuudeksi. Filosofiasissa on tapana tehdä oppikirjamaisesti selkeä ero moraalien ja sitä tutkivan etiikan välille. Jotta moraalien ongelmien palauttaminen etiikkaan onnistuisi, näyttäisi siltä, että pitää suorittaa eräänlainen silmäkääntötempu, jonka avulla moraalifilosofian keskeisin ongelma, yksilön suhde yleiseen, saadaan onnistuneesti haihtumaan. Tämä tarkoittaa yksinkertaistettuna: jos minä valitsen jonkin eetoksen (tässä tapauksessa hyvän), joka on oman luontoni mukainen, siis ikään kuin todellistan itseni eettisinä tekoina, tämä teko riittäisi takaamaan hyvän elämän toteutumisen.

Tämä ongelma vaivaa filosofista etiikkaa (erityisesti hyve-etiikkaa), jonka varassa auttamisammattien etiikkaa vahvasti rakennetaan. Väittäisin kuitenkin, että tällainen itsensä todellistaminen eettisinä tekoina on suuressa määrin illusorista ja jopa ideologista. Siinä kytkeydytään loppujen lopuksi ajatukseen, että yksilön täydellistyminen eettisessä mielessä riippuu sivistyksestä ja se taas rakentuu yksilön sopeutumiselle tälle sivistykselle nojaavaan kulttuuriin (sis. yhteiskunnan). Mutta entäpä, jos tämä kulttuuri ja yhteiskunta olisivatkin perustavassa mielessä virheellisiä ja vääristyneitä? Mitä silloin tapahtuu tavoitteena olevalle itsekultivoinnille, jonka puitteissa yksilöllisyys todellistuu? Tekeekö se, että kaikki ovat jotakin mieltä asiasta, vielä asiasta totta? Voiko julmassa yhteiskunnassa olla moraalisuutta? Voimmeko vääristä näkökulmasta saavuttaa oikean?

Moraalifilosofia edellä kuvatussa mielessä asettuu sopeutumista vastaan. Adorno (1996) sanoi eräässä 1960-luvulla pitämässään luennossa, että ”etiikka on huonoa omaatuntoa, omaatuntoa itsestä. Se on yritys puhua omastatunnosta ilman, että vedotaan sen sisältämään pakottavaan elementtiin”. Etiikka olisikin näin moraalien huonoa omaatuntoa, jonka varassa etiikka yrittää puhua moralisoimatta – ikään kuin se olisi jossain määrin neutraalia moraalialueita. Ehkä juuri auttamisammattien etiikkaakin kehitellessä olisi kuitenkin syytä nostaa paikoitellen hieman vahvempia kantoja esille kuin yksinomaan yksilöllisiin tai ammatillisiin hyveisiin liittyviä. Tämä siitä syystä, että auttaminen on kuitenkin jollain perustavalla tavalla laajassa mielessä yhteisöjä sekä yhteiskuntia suuntaavaa ja muokkaamaan pyrkivää toimintaa, joka itsessään perustuu juuri tähän yhteiskuntaan ja sen tuotantoprosesseihin. Tässä mielessä olisi järkevää myös ”moralisoida” auttamiskäytäntöjä, jos tälle toiminnalle olisi löydettävissä perusteltuja kantoja.

Kirjallisuus

- Adorno, Theodor Wiesegrund (1966). *Negative Dialektik*. Frankfurt am Main: Suhrkamp.
- Adorno, Theodor Wiesegrund (1996). *Nachgelassene Schriften, Bd.10, Probleme der Moralphilosophie (1963)*. Frankfurt am Main: Suhrkamp.
- Böhnisch, Lothar & Lösch, Hans (1973). "Das Handlungsverständnis des Sozialarbeiters und seine institutionelle Determination". Teoksessa Hans-Uwe Otto & Siegfried Schneider (Hg.), *Gesellschaftliche Perspektiven der Sozialarbeit*. Berlin: Luchterhand, 21–40.
- Gaita, Raimond (2002). *A Common Humanity. Thinking about love and truth and justice*. New York: Routledge.
- Margalit, Avishai (1996). *The Decent Society*. Cambridge: Harvard University Press.
- Moisio, Olli-Pekka (2004). "Säälistä sosiaalisena siteenä – uudesta solidaarisuudesta". Teoksessa Tuula Helne, Sakari Hänninen, Jouko Karjalainen (toim.) *Seis yhteiskunta – tahdon sisään*. Jyväskylä: SoPhi, 67–95.
- Mäntysaari, Mikko (1996). Häpeän tunteita. Teoksessa Utelias järki ja sosiaalipolitiikka. Helsinki: Sosiaaliturvan keskusliitto, 37–48.
- Mäntysaari, Mikko (1998). Tunteiden voimasta. Teoksessa Riitta Haverinen, Leila Simonen, Irma Kiikkala (toim.) *Kohtaamisia sosiaali- ja terveysalan areenoilla. Raportteja 221*. Helsinki: Stakes, 21–38.
- Pihlström, Sami (2009). Ethical Unthinkabilities and Philosophical Seriousness. *Metaphilosophy* 40 (5), 656–670
- Staub-Bernasconi, Silvia (2003). "Soziale Arbeit als (eine) Menschenrechtprofession". Teoksessa Richard Sorg (Hg.) *Soziale Arbeit zwischen Politik und Wissenschaft*. Münster: LIT, 17–54.
- Williams, Bernard (1993) *Shame and Necessity*. Berkeley: University of California Press.

PEKKA KARJALAINEN

Erikoistutkija, THL

pekka.karjalainen[at]thl.fi

Kuntouttava sosiaalityö paikkaansa hakemassa

Kuntouttava sosiaalityö

Aikuissosiaalityön tila on monella tapaa ajankohtainen ja keskustelun kohteena, vaikka keskustelua on käyty koko auttamis- ja sosiaalityön historian ajan. Suomessa on kuljettu pitkä matka vaivashoidosta toimeentulotukeen ja -turvaan. Yhteisötyötä on kehitetty ja rakenteisiin vaikutettu. Sosiaalityötä on tehty yksilöiden, perheiden ja yhteisöjen parissa. Työtä on aikojen saatossa organisoitu ongelmalähtöisesti, alueperustaisesti, elämänkaaren pohjalta tai hallinnon ja hallinnan merkeissä. Kuntouttavan sosiaalityön paikan ja tehtävän määrittämisessä tulee huomioida asiakkaiden tarpeet, mutta myös sen suhde laajempaan kuntoutuksen kenttään ja aikuissosiaalityöhön.

Aikuissosiaalityön määrittelemisen ei sekään ole yksiselitteinen tehtävä. Perinteisesti sosiaalityön käytännöt on jaettu byrokratia- ja palvelutyöhön sekä psykososiaaliseen työhön. Kunnallisissa sosiaalipalveluissa palveluja on ryhdytty kehittämään ja tuottamaan 2000-luvulla elämänkaarimallin mukaisesti. Siten lastensuojelun ja gerontologisen sosiaalityön väliin jäävää aluetta voi laajassa mielessä nimittää aikuisosiaalityöksi. Aikuisten palveluihin ja aikuissosiaalityöhön liittyvä toimintojen ja toimijoiden kirjo on melkoinen. Samoin on nähtävissä eriytymiskehitystä, jossa sosiaalityötä toteutetaan kuntien sosiaalitoimistojen lisäksi julkisissa erityispalveluissa, sosiaalisissa järjestöissä ja diakoniatyössä. Problematiikkaan liittyy myös julkisten ja yksityisten palvelujen välillä tehtävät uudelleenjärjestelyt sekä sosiaalipalvelujen tuottaminen projektitoiminnan piirissä tai sosiaalisissa järjestöissä (Jokinen & Juhila 2008, 7–8.)

Edellä kuvatun pohjalta avautuu monta näkökulmaa ja tutkimustehtävää. Raja seuraavassa tarkastelun siihen, millaista kuntouttavan sosiaalityön alati kehittyvä ja ammatillisiin käytäntöihin pohjautuva tuki voisi olla vaikeuksissa oleville ihmisille.

... osa aktiivia sosiaalipolitiikkaa...

Aikuissosiaalityö on vakiintunutta toimintaa ammatillisine käytäntöineen mutta samaan aikaan aikuissosiaalityö on murroksessa. Kunnallisessa sosiaalitoimistossa tehtävästä sosiaalityöstä on erottautunut joukko erityisaloja. Keskeinen tekijä tässä liittyy aktivoivaan sosiaali- ja työpolitiikkaan. Aikuissosiaalityötä on kehitetty muun muassa työvoiman palvelukeskuksissa aktivointipolitiikan hengessä. Pitkäaikaistyöttömyys ja sen seuraukset ovat olleet keskeisintä aikuissosiaalityön työsarjaa. Samalla se muo-

dostaa yhteisen toiminnallisen rajapinnan työhallinnon tarjoamien palvelujen kanssa siten, että puhutaan yhteisasiakkuuksista ja yhteispalvelusta.

Monella tapaa hajanaisen 1990-luvun projektivaiheen jälkeen työ- ja sosiaalihal- linnon strategiatyössä ja lainsäädännössä suunnattiin kohti uudenlaisia paikallisia palvelurakenteita. Lain kuntouttavasta työtoiminnasta (189/2001) myötä kuntien per- ruspalvelujen sosiaalityö nousi keskiöön aktivoinnissa, viranomaisyhteistyössä sekä työllistämisessä. Aktiivisen sosiaalipolitiikan lainsäädännön pohjalta käynnistettiin nopeaan tahtiin uusia paikallisia palvelurakenteita, jotka johtivat työvoimahallinnon ja sosiaalihuollon yhteispalvelukokeiluun ja lopulta työvoiman palvelukeskusten (TYP) perustamiseen vuosina 2004–2007. Sosiaalityön kannalta tässä on keskeistä kuntien sosiaalitoimen vastuu ja tehtävät pitkäaikaistyöttömien palveluissa. (Tuusa 2005, 18.)

Kun sosiaalityö asettuu asiakkaiden työllistymiseen tähtäävien tavoitteiden taak- se, syntyy tilanteita, joissa sen tehtävä on ristiriitainen. Sosiaalityön näkökulmasta tuloksellista on paitsi työllistyminen myös asiakkaan hyvinvoinnin kohentuminen ja vaikkapa vain vähittäinen eteneminen kohti työvalmiutta. Sosiaalipolitiikan tavoitteet integroituvat EU-lähtöisessä aktiivipolitiikassa yhä syvemmin talous- ja työllisyyspoli- tiikan tavoitteiden kanssa jopa siinä määrin, että tällä hetkellä kaikki kolme politiikkaa asettuvat samojen perustavoitteiden – taloudellisen kasvun, työnteon ensisijaisuuden ja sosiaaliturvakustannusten kasvun hillinnän – taakse. Sosiaalipolitiikan rooli lähenee yhä enemmän työllisyyslähtöistä ajattelua. Tämä trendi on havaittavissa myös TYP- toiminnassa. Kuntouttavan sosiaalityön kehitysalusta kiinnittyy tähän ristiriitaiseen maastoon. Sosiaalityöntekijät joutuvat tasapainoilemaan varsin kompleksisessa kentäs- sä. Heidän on vaikea osoittaa sosiaalityön asiantuntijuuden erityisyyttä ja vaikuttavuutta tilanteessa, jossa toiminnan tavoitteet ovat korostetun työllisyyspoliittisia. (Karjalainen & Karjalainen 2007, 146.)

... vai kokonaisvaltaista tuke vaikeuksissa oleville?

Aktivointikäytäntöjen kehittyminen on tarjonnut aikuissosiaalityölle yhden suunnan, mutta vain siltä osin kun se jakaa työllistymiseen suuntautuvan tavoitteenasettelun. *Onko niin, että kuntouttavan sosiaalityön kenttä on käytännössä jakautunut aktiivoinnin kumppaniksi, jolla on selkeä tilaus ja rakenne sekä toisaalta jäännöseräksi, joka hakee tehtävänsä ja tekijäänsä?* On perusteltua kysyä, millaisista tavoitteista ja ammatil- lisista periaatteista käsin työ rakentuu. Entä kun työn tuloksilla ei ole selvää yhteyttä asiakkaan työllistymiseen? Millaista sitten on tuloksekas aikuissosiaalityö? Voiko se olla vaikuttavaa? (Näistä kysymyksistä tarkemmin, ks. Karjalainen & Kotiranta 2010)

Pohdin lopuksi, millaisen muutoksen mahdollisuuden kuntouttavan sosiaalityön orientaatio (empowerment, aktivointi, kokonaisvaltainen tukeminen, räätälöinti, pal- veluohjaus jne.) tarjoaa vaikeuksissa oleville ihmiselle. Matti Tuusan mukaan (2005, 19) viime vuosikymmenen laman sekä sosiaali- ja terveydenhuollon palvelurakenteen muutosten seurauksena erityispalvelujen resursseja on vähennetty samalla, kun

palveluverkkoa on ohennettu tutuvasti. Siten perus- tai aikuissosiaalityölle on tullut vastuuta myös näiden haastavien asiakasryhmien tukemisesta, palveluista ja moniammatillisesta yhteistyöstä. Esimerkkeinä tällaisista ryhmistä ovat päihdeongelmaiset, mielenterveyskuntoutujat, kehitysvammaiset, vankilasta vapautuneet ja maahanmuuttajat. (Tuusa 2005, 19.)

On kuitenkin kysyttävä, mikä rooli jää eriytymiskehityksen vuoksi sosiaalitoimistojen aikuissosiaalityölle asiakkaineen. Onko niin, että tämä jälleen yhä suurempia asiakasryhmiä kohtaava ja elämähallinnan kysymyksiin painottuva työ syrjäytyy poliittisesti ja ammatillisesti kiinnostamattomana? Mikä onkaan sosiaalityön alkuperäinen tehtävä ja missio? Juontuuko se edelleen huollollisen sosiaalityön, osallisuuden vahvistamisen ja yhteistyön perinteestä? Millaisen mahdollisuuden nykytilanne antaa aikuissosiaalityön tehtävän kirkastamiselle? Onko niin, että aikuissosiaalityön kenttä on jakautunut kahtia työpoliittikan yhteydessä kehitettävään sosiaalityöhön ja kuntien sosiaalityöhön? Jälkimmäisen kehittämiseen ei riitä resursseja, osaamista eikä tekijöitä. Jos näin on, merkitsee se eniten tukea tarvitsevien unohtamista ja heille suunnattujen palvelujen heikkenemistä (ks. esim. Mäntysaari 2006).

Mahdollisia kehityssuuntia ja ammatillisuuden luonteesta

Perussosiaalityön ja erityispalvelujen (kuten mm. TYP-toiminta) suhdetta voi hahmottaa ongelmalähtöisen ja tarvelähtöisen lähestymistavan kautta. Perinteisesti asiakkaiden yksilölliset ongelmat on nähty yleisten sosiaalisten ongelmien kautta. Sosiaaliset ongelmat ovat näkyviä ja julkisesti tunnistettuja kategorioita. Niistä on siksi helppo puhua, eivätkä asiakkaat useinkaan kyseenalaista ongelmakategoriaansa, esimerkiksi päihteiden käyttöä tai asunnottomuutta. Erikoistuneet ja kuntouttavat erityispalvelut ovat rakentuneet sosiaalisten ongelmien mukaisesti. Myös asiakkaan kannalta palvelu on helposti löydettävissä. Sosiaalityön tehtäväksi jää asiakkaan motivointi ja ohjaaminen palveluun. Usein kuitenkin on niin, että erityispalvelut eivät riitä. Ne eivät anna vastauksia asiakkaiden monimuotoisiin elämähallinnan kysymyksiin ja tarpeisiin. Näihin voidaan vastata kuntouttavan sosiaalityön orientaation mahdollistamalla kokonaisvaltaisella tuella. Asiakas ei välttämättä toimi asiakasohjauksen logiikan mukaisesti. Ongelmalähtöinen määrittely voi sulkea osan asiakkaista palvelujen ulkopuolelle, kun pulma ei sovi sektoripalvelujen logiikkaan. (Liukko 2006.)

Tarvelähtöisessä näkökulmassa asiakkaiden kuntoutuksellisia tarpeita pyritään kartoittamaan ja sitä kautta tarjoamaan mahdollisuuksia. Tällöin palvelutarve määrittää, mitä palveluja on tarkoituksenmukaisinta käyttää ratkaisujen löytämiseksi. Usein tämä edellyttää prosessimaista moniammatillista työskentelyä ja eri toimijoiden osaamisen yhdistämistä. Sosiaalisen kuntoutuksen periaatteen mukainen työ voi yksinkertaisimmillaan olla tehostettua, pitkäjänteistä perussosiaalityötä asiakkaan tukemisessa, voimavarojen löytämisessä ja toimintakyvyn vahvistamisessa. (Liukko 2006.)

Sosiaalityö 2015 -toimenpideohjelmassa (Karjalainen & Sarvimäki 2005) visioitiin sosiaalityön professiota, joka tietoisesti siirtyy reaktiivisesta, hyvinvointivaltion järjestelmissä toimivan sosiaalityön profiilista kohti ehkäisevää, vahvistavaa, vaikuttavaa ja kumppanuusperustaista mallia. Ajatus ei luultavasti ollut kaukana radikaalin sosiaalityön määrittelistä. Tulevaisuuden sosiaalityö nähtiin muun muassa delfi-analyysin ja laajan lausuntokierroksen perusteella huono-osaisimpien ja eniten tukea tarvitsevien voimavarojen vahvistajana sekä sosiaalisten ongelmien ehkäisijänä. Monissa moniammatillisuutta ja integroituvia palvelumalleja koskevissa arviointitutkimuksissa sosiaalityö on nähty ”kokonaisvastuun kantajana” ja palvelujen koordinoijana, jossa on piirteitä myös palveluohjauksellisesta työtavasta. Mainitun toimenpideohjelman mukaan aikuis- ja kuntouttavan sosiaalityön vahvistuminen edellyttää vahvaa yhteiskuntapolittista keskustelua ja toimijuutta sekä näkemystä sosiaalisten ongelmien kehkeytymisestä. Tässä korostuu empiirisen sosiaalityön merkitys.

Kirjallisuus

- Karjalainen, Pekka & Sarvimäki, Pirjo (toim.) (2005) Sosiaalityö hyvinvointipolitiikan välineenä 2015 -toimenpideohjelma. Julkaisuja 2005:13. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö.
- Karjalainen, Vappu & Karjalainen, Pekka (2007) Työvoiman palvelukeskukset ja kuntouttava sosiaalityö. Teoksessa Matti Heikkilä & Tuukka Lahti (toim.) Sosiaali- ja terveydenhuollon palvelukatsaus 2007. Helsinki: Stakes, 141–152.
- Karjalainen, Pekka & Kotiranta, Tuija (2010) Alustava kartoitus Suomessa aikuissosiaalityössä käytettävistä vaikutusten arvioinnin menettelytavoista. THL, verkkojulkaisu. <http://groups.stakes.fi/FINSOC/FI/julkaisut/index.htm>. Luettu 6.4.2010.
- Liukko, Eeva (2006) Perussosiaalityö ja sosiaalinen kuntoutus. Itu-verkkolehti 2/2006. Helsinki: Heikki Waris -instituuti ja Mathilda Wrede -kliniken. http://www.itulehti.fi/itu2_2006.pdf. Luettu 6.4.2010.
- Mäntysaari, Mikko (2006) Syrjiikö sosiaalityö? Teoksessa Tuula Helne & Markku Laatu (2006) Vääryyskirja. Helsinki: Kelan tutkimusosasto, 115–132.
- Tuusa, Matti (2005) Kohti kuntouttavaa sosiaalityötä. Aktivointi ja työllistymisen tukeminen sosiaalityön ammattikäytäntönä kunnissa. Tutkimuksia 74/2005. Helsinki: Kuntoutussäätiö.

HANNU PIIROINEN

YTT, yliopettaja

Hannu.Piironen[at]diak.fi

Työelämän oppimisympäristö ongelmaperustaisen oppimisen kontekstina ammattikorkeakoulussa

Viime aikoina Diakonia-ammattikorkeakoulussa on ryhdytty entistä voimakkaammin käymään keskustelua työelämän oppimisympäristöistä ja sen myötä erityyppisten työelämälähtöisten opetusmenetelmien kehittämisestä (ks. Piironen 2009, 48–52). Tällaisen keskustelun taustalla on ammattikorkeakoululain 17§, jonka mukaan osa tutkintotavoitteisesta opetuksesta voidaan järjestää työpaikoilla. Lähtökohtana ovat ennen muuta uudenlaiset oppimisen mahdollisuudet, mielekkäät ja motivoivat oppimiskäytännöt ja -tavat, jotka kaikki yhdessä ja erikseen muuttavat perinteistä opiskelun ja oppimisen asetelmaa, jossa opettaja jakaa tiedollista ja taidollista osaamistaan opiskelijoille. Työelämän oppimisympäristöissä nousevat – ja myös nostetaan – esiin opiskelijoiden aidot ja todelliset yhteydet työelämän arjen käytäntöihin. Nämä yhteydet luovat tärkeän liittymäkohdan niin sanottuun tutkivaan oppimiseen, jonka mukaan opiskelijat voivat antaa erilaisille asioille ja ilmiöille omaan kokemusmaailmaansa pohjautuvia monenlaisia merkityksiä (esim. Hakkarainen, Lonka & Lipponen 2001).

Työelämän oppimisympäristöä koskevan ajattelun teoreettisena viitekehyksenä voidaan soveltaa ongelmaperustaista oppimista (PBL, Problem-Based Learning, esim. Poikela 1998 ja 2001). Se on viitekehys, jossa hämärtyvät opettamisen, ohjaamisen ja oppimisen väliset tiukat rajat. Opettajan näkökulmasta tämä merkitsee perustavanlaatuisista toimintatavan muutosta. PBL:n tutoriaaleissa opettajalla on oltava sopivassa määrin sellaista tilannetajua, että hän pystyy aina tarvittaessa reagoimaan kuhunkin opiskelijakeskeiseen tai -lähtöiseen erityiskysymykseen, vaikka kysymys olisi askarruttava ja vaikeasti hahmotettavissa. Opettajan tulee kyetä ottamaan haltuun kaikenlainen kokemusmaailma, joka avautuu yksilöiden ja heidän lähiyhteisöjensä toiminnan kautta muiden ulottuville. Lisäksi opettajan on myös pystyttävä tunnistamaan tapaus- ja tilannekohtaisesti ne asiayhteydet, joissa johonkin tiettyyn oppimisprosessiin kuuluvat eri toimijat ovat läsnä esittäen omia argumenttejaan ja tehden valitsemiaan ratkaisuja. (Poikela & Nummenmaa 2003, 38.) Tätä taustaa vasten voidaan todeta, että PBL on opettajalle samanaikaisesti suuri ammatillinen haaste ja mahdollisuus ilman selkeitä, valmiita vastauksia kysymyksiin.

Tapa, jolla olen ollut soveltamassa PBL-ajattelua opetuksen yhteydessä Diakonia-ammattikorkeakoulussa, on ollut nähdäkseni hieman toisenlainen kuin perinteinen käsitys työelämän oppimisympäristöstä opiskelun ja oppimisen kontekstina. Perinteisen käsityksen mukaanhan työelämän oppimisympäristö on jokin oppilaitoksen ulkopuolella sijaitseva, selkeä ja helposti tunnistettava ja ymmärrettävä työpaikka tai -yhteisö, joka edustaa jotakin ammatillista toimintaa ja siihen liittyviä jokapäiväisiä arjen käytäntöjä. Tällainen käsitys perustuu ajatukseen siitä, että opetuksen, oppimisen ja ohjaamisen tulee lähtökohtaisesti toteutua muualla kuin oppilaitoksen luokkahuoneissa. Diakonia-ammattikorkeakoulussa syksyllä 2009 sovellettu toisenlainen käsitys puolestaan lähti siitä, että PBL:ään liittyvää opetusta voidaan järjestää oppilaitoksen tiloissa tutoriaalien muodossa. Tutoriaalit olivat niitä opettajan ja opiskelijoiden välisiä yhteisiä, seminaarimuotoista lähiopetusta jossain määrin muistuttavia kokoontumislanteita, joihin opiskelijat pystyivät haluamallaan tavalla tuomaan oman ammatillisen, tiedollisen ja taidollisen kokemusmaailmansa yhteisesti jaettavaksi. Näin ollen työelämän oppimisympäristöt saivat merkityksensä sen mukaan, miten opiskelijat puhuivat niistä ja niihin liittyvistä ammatillisista erityispiirteistä.

Työelämän oppimisympäristö ja ongelmaperustainen oppiminen konkretisoituivat Diakonia-ammattikorkeakoulun Lännen Porin toimipaikassa syksyllä 2009 toimintakyvyn tukeminen -opintokokonaisuudessa (30 op) omana erillisenä opetusosionaan. Opintokokonaisuus oli yhteinen sekä sairaanhoitaja (AMK)- ja sosionomi (AMK) -opiskelijoille ja se sijoittui vanhan opetussuunnitelman (2009–2011) mukaisesti hoitotyön ja sosiaalialan opintojen alkuvaiheeseen toiselle lukukaudelle. PBL:ään osallistuneet monimuoto-opiskelijat olivat aloittaneet opintonsa tammikuussa 2009, ja jo tuolloin heidän opetuksen yhteydessä oli sovellettu PBL-ajattelua osana opetussuunnitelmaa. Koska monilla opiskelijoilla oli oman alansa työkokemusta ja PBL oli heille kaikille entuudestaan tuttu pedagoginen lähestymistapa, sen kaiken arveltiin tarjoavan luontevan ja toimivan tavan hyödyntää työelämälähtöisyyttä opetuksen yhteydessä. Jotain hyvää tällainen lähtökohta antoikin opetukselle, mutta PBL:n käytännön toteutukseen liittyi myös paljon haasteita, joita on aina syytä tarkastella itsekriittisessä valossa.

Toimintakyvyn tukeminen -opintokokonaisuuden yhteydessä PBL toteutui kolmessa sairaanhoitaja (AMK)- ja sosionomi (AMK) -opiskelijoiden muodostamassa sekaryhmässä, jossa kussakin oli oma ohjaava opettaja. PBL-ryhmät kokoontuivat tutoriaaleissa kolme kertaa rakentamaan tarkastelukulmaa opettajien rakentamaan ja valitsemaan kuvitteelliseen tapausesimerkkiin, joka liittyi ongelmaperheeseen ja sen auttamiseen. Tapausesimerkki annettiin opiskelijoille etukäteen Diakonia-ammattikorkeakoulun käyttämässä BlackBoard-verkko-opiskeluympäristössä, jossa he pystyivät tutustumaan ongelmaperheen tilanteeseen ja samalla pohtimaan siihen liittyen omia ammattieteisiä asenteitaan ja suhtautumistapojaan.

Itselläni oli ohjattavana yksi ryhmä, jossa opiskelijat tarttuivat jo ensimmäisessä tutoriaalikokoontumisessa ripeästi PBL-työskentelyyn listaamalla ongelmaperheen

asioita ja tapahtumia. Tämän jälkeen he valitsivat äänestämällä yhteistoiminnallisesti keskeisimmät kysymykset, joiden pohjalta he alkoivat rakentaa ongelmaperheeseen ja sen auttamiseen liittyvää ongelmakysymystä.

Toisen tutoriaalikoontumisen aikana opiskelijat kävivät vilkasta keskustelua ongelmaperheen ongelmista ja niiden ymmärtämisestä. Keskustelun tuloksena syntyi lopulta koko ryhmän yhteinen, rajattu ongelmakysymys: ”miten lähestyä ammatillisesti perhettä?”. Kysymyksessä ammatillisuus määrittyi alakohtaiseksi tarkastelukulmassa. Käytännössä tämä tarkoitti sitä, että sairaanhoitaja (AMK)- ja sosionomi (AMK) -opiskelijat pohtivat ongelmaperheen tilannetta vain ja ainoastaan oman ammattialansa osaamisen kautta. Tällä tavoin opiskelijat halusivat rajata omaa pohdintaansa niin, että se voisi olla mahdollisimman helposti hallittavaa ja jäsentyvää niin itselle kuin toisillekin.

PBL:n kolmannessa ja viimeisessä tutoriaalikoontumisessa kävin yhdessä opiskelijoiden kanssa läpi ongelmaperheen ammatillisen auttamisen keinoja. Loppukeskustelu tuotti eri tarkastelukulmia lähestyä perheen ongelmia ammatillisesta näkökulmasta. Osittain keskustelu tuntui hajanaiselta, moneen eri suuntaan hahmotuttavana, jäsentymättömänä kokonaisuutena vailla selkeää yhtä ja ainoaa suuntaa. Tästä huolimatta tunnistin ryhmän ohjaajana, että kaikkia tarkastelukulmia yhdisti tavalla tai toisella ikuisuuskyseminen moniammatillisesta verkostosta. Tarkasteluissaan opiskelijat korostivat perheen ja verkoston, erityisesti sosiaali- ja terveydenhuollon palveluketjuihin liittyvän moniammatillisen verkostotyön toimivuuden merkitystä ongelmaperheen auttamisessa ja tukemisessa.

Kokonaisuudessaan työelämän oppimisympäristön ja PBL:n soveltaminen antoi paljon pohtimisen aihetta sen suhteen, millä edellytyksillä tällainen opetus toimii ja millä taas ei. Yhtenä, pienenä pedagogisena osiona tällainen työskentelytapa ei täysin toiminut, koska se ei taannut opiskelijoiden täysimääräistä sitoutumista yhdessä tekemiseen. PBL:n ideanahan on, että se voisi olla kokonaisvaltainen ajattelu- ja toimintamalli opetussuunnitelmatasolla. Esimerkiksi verkko-opiskeluympäristö jäi oman PBL-ryhmäni kohdalla työskentelyssä täysin hyödyntämättä, minkä vuoksi tutoriaalien välissä tapahtuma työskentely jäi vähäiseksi – tai sitä ei välttämättä ollut missään muodossa. Se, että opiskelijaryhmä oli taustaltaan varsin heterogeeninen, loi lähtökohtaisesti mielenkiintoisen haasteen. Opiskelijoiden erilaisuus haastoi minut opettajana hallitsemaan ohjaustilanteita, joissa jouduin lähes jatkuvasti säätelemään aktiivisen ohjaamisen ja passiivisen sivustaseuraajan rooleja. Joskus koin joutuvani puuttumaan joihinkin opiskelijoiden esiin nostamiin näkökulmiin, jotta opiskelijat eivät antaisi oman hämmennyksen saada yliotetta ja jotta koko prosessi voisi ylipäänsä edetä asiaankuuluvalla tavalla. Opiskelijoille itselleen ryhmän jäsenten erilaisuus puolestaan näyttäytyi lähinnä siinä, että ammatilliset lähtökohdat poikkesivat toisistaan ja sen kautta oli aluksi vaikeaa luoda selkeää katsetta ongelmaperheeseen. Toisaalta myös

se, että jotkut opiskelijat olivat toisia valmiimpia sitoutumaan PBL:ajatteluun ja siihen perustuvaan työskentelyyn, heijastui myös koko PBL-prosessiin. Ohjaavan opettajan näkökulmasta katson, että kyse oli pitkälti siitä, miten kiinnostuneita ja valmiita aikuisopiskelijat ovat työstämään omia ajatuksiaan ja jakamaan niitä yhteisesti muiden kanssa.

Kirjallisuus

- Hakkarainen, Kai; Lonka, Kirsti & Lipponen, Lasse (2001) Tutkiva oppiminen. Älykkään toiminnan rajat ja niiden ylittäminen. Porvoo: WSOY.
- Piironen, Hannu (2009) Työelämän oppimisympäristö sosiaalialan opetuksen haasteena. Työelämän tutkimus 7(1), 48–52.
- Poikela, Esa (1998) Ongelmaperustainen oppiminen – uusi tapa oppia ja opettaa? Ammattikasvatussarja 19. Hämeenlinna: Tampereen yliopiston opettajankoululaitos.
- Poikela, Esa (2001) Ongelmaperustainen pedagogiikka – mitä se on? Fysioterapia 5/2003 http://ktk.ulapland.fi/MKAS2211/pdf/Fysioterapia_EP.pdf Luettu 13.4.2010
- Poikela, Esa & Nummenmaa, Anna-Rajja (2003) "Ongelmaperustainen oppiminen tiedon ja osaamisen tuottamisen strategiana". Teoksessa Esa Poikela (toim.) Ongelmaperustainen pedagogiikka. Teoriaa ja käytäntöä. Tampere: Tampere University Press, 33–52.

JUHA KLEMELÄ

VTM, hanketutkija

Jklemela[at]utu.fi

MARJA MANNINEN

projektipäällikkö

marja.manninen[at]ejy.fi

Tukea ja opastusta vuokravelkaisille lapsiperheille¹

Espoolainen *Voimanpesä* (rahoitettu vuosiksi 2009–2012) on hanke, jossa yhdistetään tutkivan sosiaalityön ja käytännön auttamistoiminnan intressit. Tarkoituksena on sekä tuottaa *tieteellistä tutkimustietoa* vuokravelkaisista, asunnottomuusuhan alla elävistä perheistä että rakentaa kokemuksen ja uuden informaation pohjalta *interventiomalli*, jossa käytännön työllä ja ”kädestä pitäen” neuvotaan ja autetaan vaikean tilanteen eteen joutuneita perheitä. Voimanpesä on osa ympäristöministeriön johtamaa pitkäaikaisasunnottomuuden vähentämishjelma PAAVOa.

Tarkoituksena on ensin selvittää kartoitus- ja tutkimustyöllä, minkälaisia resursseja kaivataan lisää talousongelmaisten perheiden kanssa tekemisissä oleville auttamistahoille, kuten sosiaalitoimeen, diakoniaan ja talous- ja velkaneuvontaan. Tämän jälkeen pyritään täydentämään olemassa olevia palveluita. Tämä tehdään palveluita tarjoavien tahojen kanssa tiivistä yhteistyötä tehden, jotta lopputulos olisi kaikkien kannalta optimaalinen. Keskiössä ovat asiakkaat ja asiakkaiden tarpeiden kunnioittaminen.

Asunnottomuus ja lapsiperheet

Häätö asunnosta on yksi tie, jota myöden voi joutua asunnottomuustilanteeseen. Itse asunnottomuuden käsite on paljon laaja-alaisempi kuin stereotyyppinen arkipuhe ”alkoholisoituneista metsien miehistä” viestittää². Asunnottomuus voi tarkoittaa vaikkapa laitosasumista, huoltokotia, asuntolaa tai perheen pakotettua toisistaan erillään asumista.

Eryisesti *asunnottomuusuhkaisten lapsiperheiden* asemaan perehtyminen on Voimanpesän erikoispiirre. Systemaattinen tieto tästä aiheesta on puutteellista, joten tutkimustyö on uusia uria aukovaa. Voimanpesän työ toteuttaa myös uuden lastensuojelulain [ks.³] henkeä. Perheen pienimpien ääni halutaan tuoda entistä paremmin kuuluviin.

-
1. Kiitämme tutkija Leena Lehtosta suuresta osasta tutkimustyömme kysymyksenasetteluihin liittyviä alkuperäisiä ideoita ja Lehtosta sekä hanketyöntekijä Kristiina Lindströmiä kirjoitelman alustavaa käsikirjoitusta kehittäneistä kommentteista. Kirjoitelman pohjana toimi Juha Klemelän ja Marja Mannisen Sosiaalityön päivillä 2010 pitämä työryhmäesitelämä.
 2. Ks. esim. Granfelt 1998, 46; Jokinen ja Juhila 1991, 5 ja MPHASIS 2008, 7–10.
 3. FINLEX 13.4.2007/417.

Vuokravelkatilanteen kärjistyminen talouden taantuman myötä

Elämme tiukkoja taloudellisia aikoja – tai ainakin kahtiajakautuneen yhteiskunnan sosiaalista todellisuutta. Huono-osaisimpien vuokra-asujien ongelmista ja asemasta on raportoitu useissa eri lähteissä viimeisen puolen vuoden aikana.⁴ Ongelmat kärjistyvät pääkaupunkiseudulla, jonne toiveikkaiden työnhakijoiden ja paremman elämän toivossa elävien perheiden virrat suuntautuvat.

Voimanpesän tutkimus on monimetodinen

Voimanpesän tutkimushankeosion aineiston muodostavat sekä painetut kirjat, raportit, rekisterit, että itse kerätty kysely- ja haastatteluaineisto. Aineiston keruu on kesken. Käsillä olevan lyhyen kirjoitelman – ja sen pohjana olleen Sosiaalityön tutkimuksen päivien työryhmäesityksen – tarkoituksena on esitellä datan analyysia siinä vaiheessaan, jossa hanke on nyt. Esitetyt tulokset ovat siis alustavia ja vaillinaisia, ja koko aineiston analyysin valmistuttua niihin saattaa tulla muutoksia. Niinpä tässä kirjoitelmassa esitettyjä lukuja tai muuta informaatiota ei saa käyttää viittaustarkoituksiin.

Keskeisiä havaintoja jo kerätystä ja osittain käsitellystä empiirisestä aineistosta

Sosiaalityön tutkimuksen valtakunnallisilla päivillä 2010 esiteltyyn tutkimusaineistoon (21 sosiaalitoimelta saadun asunnottomuusuhkaisen perheen tiedot sekä lähinnä sosiaalityöntekijöiden ryhmähaastattelut) perustuvat keskeiset havainnot ovat seuraavat: Vuokravelasta johtuva asunnottomuusuhka on lähes yksinomaan yksinhuoltajanaisten ongelma. Noin yksi kolmasosa ehdinkoperheistä on maahanmuuttajataustaisia. Vuokravelkatilanteiden uusiutuvuus samalla perheellä on tyypillistä. Suurin havaittu vuokravelan kertymä oli 5 000 euroa. Perheet hakevat apua kovin myöhäisessä vaiheessa: kolmasosassa tapauksista häätötuomio oli jo saatu.

Sosiaalityöntekijöiden arvion mukaan keskeiset syyt vuokravelkatilanteen syntyyn olivat työttömyys, taitamattomuus raha-asioissa sekä jossain määrin vuokran ylisuuruus tuloihin nähden. Näiden, selvemmin havaittavissa olevien ongelmien takana mahdollisesti olevien pulmien selvittämisen sosiaalityöntekijät kokivat vaikeaksi. Voimanpesän yhtenä tarkoituksena on pureutua juuri tähän ongelmaan ja selvittää juurta jaksain, mistä syvyyksistä nuo näkyvissä olevat pulmat nousevat pintaan. Tähän pyritään ajan kanssa, luottamuksen luomisella sekä toiminnan osittaisella epävirallisuudella. Tällaiset seikat ovat juuri niitä, joiden puutetta sosiaalityö usein valittelee; tästä löytyy Voimanpesän mentävä aukko.

Alustavien tulosten mukaan noin 60 prosentissa tapauksista sosiaalityö oli päättänyt maksamaan perheen vuokravelan kokonaisuudessaan ja vajaassa 25 prosentissa osit-

4. Mm. Taloussanomien 8.10.2009; Helsingin Sanomien 8.2.2010; ARA 2009.

tain. Lähes kaikki sosiaalityön vuokravelka-asukkaat asuivat Espoonkruunun vuokratoyhtiössä, ja siellä työskentelevien asumisneuvojien panos nähtiin tärkeäksi. Myös haastatteluista heijastui poikkeuksetta sama sanoma: asumisneuvojien työpanos on erittäin tärkeä ja heitä pidetään hyvin tärkeinä yhteistyökumppaneina.

Myös velkaneuvontaan ohjaamista tehtiin paljon ja laajempien tukiverkoston hyväksikäyttö moniongelmaisten perheiden kohdalla osoittautui suhteellisen paljon käytetyksi keinoksi. Haastatteluista heijastunut vaikutelma viime vuosina voimakkaasti markkinoidun verkostoyhteistyön toimivuudesta oli ristiriitainen: osa haastatteluista näki verkostoitumisen jo lihallistuneen todellisuudeksi, osa taas oli sitä mieltä, että liikutaan yhä juhlapuheiden ja julkilausumien taholla, mutta käytännön yhteistyö ei ole niin hyvää kuin se voisi olla.

Selvityksistä käytäntöön – suunnitelmia Voimanpesän jalkautumisesta autettavien keskuuteen

Voimanpesä-hankkeen keskeinen idea on tarjota häätöuhan alaisille perheille sellaista inhimillistä ja ihmisläheistä tukea, mihin kiireisillä viranhaltijoilla ei ole aikaa eikä resursseja. Juuri tällaista henkilö- ja perhekohtaista opastusta tekemissämme tutkimushaastatteluissa on lähes poikkeuksetta toivottu – tämä on selkeä puute sosiaalityön kentällä.

Voimanpesän käytännöstä on olemassa alustavia suunnitelmia, joita nyt pystytään fokusoimaan paremmin hankitun ja hankittavan tutkimustiedon pohjalta. Projektin piiriin tulevan perheen tilanteesta pyritään saamaan ote erityisesti korostaen vanhemmuuden tärkeyttä ja lasten äänen esille pääsemistä. Projektin työntekijät käyvät perheiden kanssa vuoropuhelua ja myös tekemisen kautta pyritään ajatusten ja tuntemusten välittämiseen – projektiin tullaan liittämään monenlaisia mahdollisuuksia toteuttaa itseään käden taitojen kautta.

Kun perheisiin on tutustuttu, heitä pyritään integroimaan erilaisiin vertaisryhmiin, joissa voidaan käydä vuoropuhelua keskeisistä asioista: taloudesta, rahankäytöstä, vanhemmuudesta, sekä kaikenlaisesta arkiseen elämään ja tietenkin maahanmuuttajien kanssa suomalaisen yhteiskunnan erityislaatuudesta. Tavoitteena on muun muassa aikaansaada yhteisöllisyyttä, jonka kautta saa lisää energiaa kohdata arkipäivän haasteita – suoranaisesti tietenkin työllistymiseen ja rahankäyttöön liittyviä, mutta syvemmälle mentäessä myös olemiseen, elämiseen, iloon, häpeään ja syllisyyteen liittyviä.

Alustavien kaavailujen mukaan hankkeen työssä tulee olemaan mukana kolme työntekijää ja tutkija. Projekti on rahoitettu vuoden 2012 loppuun asti, mutta harras toive tietenkin olisi, että nykyisessä, lyhytjänteisessä projektiyhteiskunnassamme myös jollain tärkeäksi koetulla toiminnalla voisi olla jatkuvuutta ja jalansijaa senkin jälkeen, kun taloudelliset realiteetit uhkaavat asettaa rajoja ja luodut hyvät käytännöt uhkaavat kadota käytännön mahdollisuuksien hivetessa.

Kirjallisuus

- ARA (2009) Vuokra-asuntotilanne marraskuussa 2008 eräissä kaupungeissa – kysely yleishyödyllisille yhteisöille. [online]. <URL: <http://www.ara.fi/download.asp?contentid=22706&lan=sv>>. Luettu 10.2.2010.
- Helsingin Sanomat (8.2.2010) Helsingin vuokra-asuntotilanne on vuosikymmenen huonoin. [online]. <URL:<http://www.hs.fi/kaupunki/artikkeli/Helsingin+vuokra-asuntotilanne+on+vuosikymmenen+huonoin/1135243371769>>. Luettu 10.2.2010.
- Granfelt, Riitta (1998) Kertomuksia naisten kodittomuudesta. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Jokinen, Arja & Juhila, Kirsi (1991) Pohjimmaiset asuntomarkkinat. Diskurssianalyysi kuntatason viranomaiskäytännöistä. Helsinki: Sosiaaliturvan keskusliitto ja Asuntohallitus.
- MPHISIS (2008) Asunnottomuuden ymmärtämisen edistäminen tietojärjestelmiä kehittämällä. Euroopan komission työllisyyden, sosiaalisten asioiden ja tasa-arvoisuuden yleisen direktoraatin rahoittama tutkimushanke. Kuinka perustietoa asunnottomuudesta voidaan kehittää alueellisella, kansallisella ja eurooppalaisella tasolla. Taustatutkimus kansallisia seminaareja varten. [online]. <URL:<http://www.trp.dundee.ac.uk/research/mphasis/papers/Synthesis-Finnishtranslation.pdf>> Luettu 11.1.2010.
- Taloussanommat (8.10.2009) Nyt tingitään jo vuokranmaksusta. Artikkelit Taloussanommat-lehden verkkosivuilla. [online]. <URL:<http://www.taloussanommat.fi/asuminen/2009/10/08/nyt-tingitaan-jo-vuokranmaksusta/200921613/139>>. Luettu 8.10.2009.

Muu aineisto

- Lehtonen, Leena & Manninen, Marja (2008) Voimanpesä-projektin alkuperäiset suunnitteluasiakirjat. Julkaisematon.
- Vuokra-asumisen ongelmiin perehtyneiden Espoon eri tahojen kyselyt ja haastattelut vuosina 2009 ja 2010.

MIKKO REIJONEN

KM

mikko.reijonen[at]sivariakeskus.fi

Yhteisellä asialla, asiakkaan kanssa – asiakaslähtöisen arvioinnin Bikva-menetelmä ja sen käyttö

Voiko sosiaalityön asiakkaita kuulemalla ja ottamalla heidän ajatuksiaan mukaan kehitystyöhön, ratkaista sosiaalipalveluissa eteen tulevia ongelmia?

Kyllä voi, jos virittäytyy siihen ajatukseen, että asiakkailla on jotakin sellaista tietoa, joka edesauttaa työntekijöitä hyvien ja toimivien ratkaisujen kehittämisessä. Hyvä toimintamalli ratkaisuehdotusten esille nostamiseksi ja toiminnan käytäntöön viemiseksi voi olla Bikva-malli.

Mikä Bikva?

Tanskalaista alkuperää oleva Bikva-arviointimenetelmä on Suomessa vielä varsin tuntematon. Mallin tanskalainen kehittäjä Hanne Kathrine Krogstrup vieraili Suomessa vuonna 2003 arviointiseminaarissa kertomassa Tanskan Bikva-kokemuksista. Malli herätti innostuneen vastaanoton ja sen pohjalta Stakesin FinSoc-työryhmä lähti edistämään mallin käyttöä kahden peräkkäisen ”Bikva-pilotointialto” -työryhmän avulla.

Mallin nimi, Bikva, tulee tanskan kielen sanoista ”Brugerinddragelse i kvalitetsvurdering” ja suomeksi se tarkoittaa: ”asiakkaiden osallisuus laadunvarmistajana”. Tiivistettynä mallin mukaisessa arviointityöskentelyssä luodaan yhteyttä asiakkaiden ongelmien ja julkisen sektorin interventoiden välillä ottamalla asiakas mukaan osalliseksi vaikuttamaan tehtäviin toimiin ja arviointiin.

Bikva-mallin taustalla on 1990-luvun puolesta välistä lähtien lisääntynyt halu ottaa asiakkaita mukaan arviointeihin ja päätöksentekoprosesseihin. Näitä menettelytapoja on kuitenkin kritisoitu niiden edustavan vain asiakastytyväisyystutkimuksia, vailla asiakkaan konkreettisia vaikuttamismahdollisuuksia. Asiakastytyväisyystutkimuksia on myös kritisoitu siitä, mittaavatko ne todellisuudessa asiakkaiden tyytyväisyyttä ja saavatko asiakkaat oikeasti äänensä kuuluviin. Bikva-mallin tarkoituksena ei ole tehdä tyhjäksi muita arviointikäytäntöjä, vaan pikemminkin tuoda esiin asiakkaiden ajatuksia muutosprosessien tueksi ja oppimista käynnistämään. Alun perin Bikva-mallia on kehitetty sosiaalipsykiatrian alalla, ja ensimmäiset julkaisut ovat ilmestyneet 1990-luvun puolessavälissä. Tanskasta mallin käyttö on laajentunut muun muassa Ruotsiin, Saksaan ja Italiaan. (Krogstrup 2004, 7.)

Bikva käytännössä

Bikva-menetelmän perustana ovat eri ryhmille suoritettavat ryhmähaastattelut, joissa asiakkailta esiin nousutta tietoa kuljetetaan eteenpäin jalostaen sitä päätöksentekoon soveltuvaksi ja käyttöön otettavaksi. Keskeistä Bikva-mallin käytössä on asiakastiedon saamisen lisäksi oppiminen ja tiedon lisäämisessä ja sen tuottamistavoissa kehittyminen. Erityisen tärkeä näkökulma tähän on Bikva-arviointia suorittavilla arvioijilla, jotka voivat olla myös itse osallisina prosessissa ja kehittämistyöskentelyssä. Tärkeää on myös saadun arviointitiedon kuljettaminen eri tasoja pitkin johdon tai poliittisten päättäjien tietoon. (Krogstrup 2004, 13.)

Bikva-mallin mukaisen työskentelyn lähtökohtana on asiakas ja hänen kehittämissideansa sekä asiakkaista koottu ryhmä, jolle ensimmäinen haastattelukierros suoritetaan. Keskeistä Bikva-mallissa on asiakkaiden näkemykset palveluiden laadusta ja niiden vaikuttavuudesta. Erityisen kiinnostavaa mallissa on asiakkaiden näkemysten ottaminen mukaan kehitystyön välineeksi. Asiakkailta kootut näkemykset välitetään organisaatiossa eri tasoille ja lopulta myös poliittisille päättäjille. (Julkunen 2003, 7.) Vaikka Bikva-malli onkin rakenteellisesti tiettyjen vaiheiden kautta etenevä arviointi- ja kehittämistiedon keräämisen muoto, voi mallin käytännön toteutuksessa olla hyvin paljon eroavaisuuksia. Bikva-malli onkin hyvin mukautuva ja helposti erilaisiin tilanteisiin ja kohderyhmiin sovellettava arviointityöskentelyn malli. (Kiijärvi-Pihkala & Reijonen 2008, 5.)

”Bikva-mallissa on neljä vaihetta:

1. Haastatellaan asiakkaat ryhmähaastattelussa. He määrittävät itse kysymykset ja arvioivat sosiaalityön / palvelun hyviä ja huonoja puolia.
2. Haastatellaan kenttätöntekijät. Haastattelussa asiakkaiden näkemykset toimivat keskustelun moottorina. Ryhmä pohtii omia käytäntöjä asiakkaiden palautteiden pohjalta ja tekee konkreettisia ehdotuksia palvelun parantamiseksi.
3. Haastatellaan johtohenkilöt, jotka yhdessä keskustelevat asiakkaiden ja kenttätöntekijöiden antamasta palautteesta.
4. Kootaan kaikki tieto ja arvioidaan saatuja tuloksia. Tieto viedään lopulta poliittisille päättäjille ja ryhmäkeskustelussa pohditaan konkreettisia ehdotuksia palvelujen kehittämiseksi.” (Julkunen 2003, 7.)

Bikvan käyttö erilaisissa organisaatioissa

Arviointiprosessien läpivieminen erilaisissa organisaatioissa ei koskaan ole lyhyt ja kaavamaisesti toteutettava työ. Itse olen arvioinut Bikva-menetelmällä tehdessäni usein jäänyt miettimään, kuinka kaikkea esiin nousevaa tietomäärää voisi vielä edelleen jalostaa ja viedä yhä vain eteenpäin oppimisen ja kehittymisen välineeksi arjen työhön. Useamman Bikva-arvioinnin jälkeen lähdin tarkastelemaan tutkimuksellisin keinoin itse Bikva-menetelmää ja sen käytännön toimivuutta.

Kasvatustieteiden, erityisesti ammattikasvatuksen alaan kuuluvassa ammatillisessa lisensiaatintyössäni olen tarkastellut perinpohjaisesti asiakaslähtöisen arvioinnin Bikva-menetelmää. Olen perehtynyt Bikva-menetelmän käyttöön suorittamalla arviointeja Bikvalla viidessä eri organisaatiossa: Huhtisen päiväkodissa Porvoossa, Vantaan läntisellä a-klinikalla sekä kolmessa toisen asteen oppilaitoksessa: Arla-instituutissa Espoossa, Seurakuntaopistolla Järvenpäässä ja Koulutuskeskus Salpauksessa Lahdessa.

Tutkimustehtäviä ammatillisessa lisensiaatintyössäni on kaksi. Ensimmäisenä tutkimustehtävänä on arvioida ja raportoida, kuinka mallia voidaan käyttää ja soveltaa asiakastyössä ja sen kehittämisessä. Toinen tutkimustehtävä on Bikva-mallin kehittäminen. Tutkimuksessa nostan esille näkökulmia mallin toteuttamisen haasteisiin ja erityisesti toteutuksessa huomioonotettaviin asioihin.

Ei ole vaikeaa arvata, että yksi tutkimuksen suurimpia ilonaiheita on työskentely eri ryhmien kanssa. Asiakkaiden ajatusten viemisessä työntekijöiden ja johdon kautta poliittisille päättäjille päätöksentekoon on jotain ainutlaatuista. Harvoin pääsee itse todistamaan jonkin ajatuksen tai käytänteen tulevan todeksi ja toimivaksi työmenetelmäksi vain muutaman kuukauden päästä ajatuksen julkituomisesta. Tällainenkin on Bikva-prosesseissa mahdollista.

Mitä Bikvasta voi oppia?

Oppiva organisaatio ei voi toteutua ilman oppivia ihmisiä. Sitoutumisen oppimiseen lähtee omasta osallistumisesta, aivan samalla tavalla kuin tulosten tekeminen mahdollistuu parhaiten silloin, kun ihmiset itse ovat osallistuneet tavoitteiden asettamiseen. (Lillia 2000, 100.) Menetelmänä Bikva mahdollistaa juuri kuvatuunlaiseen oppimiseen. Asiakkaat, heidän lähityöntekijänsä, johto ja lopulta poliittiset päättäjät saavat itse vaikuttaa keskusteltaviin ja heille tärkeisiin asioihin. Eri toimijatasot saavat myös ilmaista ajatuksensa ja kehittämisideansa ja ne otetaan autenttisine mukaan rakentamaan toimivampia käytäntöjä. Oppimista tapahtuu siis paitsi asiakasryhmissä, myös kaikilla muilla Bikvan tasoilla.

Hanne Kathrine Krogstrup tuo väitöskirjassaan esille asiakkailta saadun tiedon palauttamisen takaisin asiakkaille, mutta tälle toiminnalle ei varsinaisesti ole kirjoitettu toimintaohjeistusta itse Bikva-malliin (Krogstrup 1997, 212–213). Omassa tutkimuksessani tehdyissä Bikva-haastatteluissa toimivien ja kenties muuttuneiden käytäntöjen palautuminen asiakkaiden käyttöön toteutui vaihtelevasti. Porvoalaisessa Huhtisen päiväkodissa tehdyssä Bikvassa viimeiseen vaiheeseen, eli tiedon viemiseen luottamushenkilöille, koottiin mukaan edustajia kaikilta tasoilta eli myös päiväkodin vanhemmista. Tällöin myös johdon terveiset palautuivat suoraan palvelun käyttäjille. Kaikissa Bikva-arvioinneissa koko prosessin palaute ei tullut yhtä suoraan asiakkaille. Palaute saattoi jäädä viimeisen vaiheen haastattelujen varaan – siihen, kuinka johto lähti toteuttamaan Bikvassa julkilausuttuja ja suunniteltuja toimia.

Mallin jatkojalostamisen kannalta on hyvä huolellisesti pohtia kysymystä: mistä asiakkaat tulevat huomaamaan tämän prosessin vaikuttavuuden eli mistä tiedetään, ovatko käytännöt aidosti muuttuneet? Yksi hyvä tapa jalostuneen asiakastiedon palauttamiseen on käydä asiakasryhmän kanssa, esimerkiksi ensimmäisestä arvioinnista muutaman kuukauden päästä, keskustelua siitä ovatko asiakkaat huomanneet muutoksia tapahtuneen. Myös Bikva-prosessista tavallisesti kirjoitettava arviointiraportti on hyvä saattaa asiakkaidenkin luettavaksi ja käyttöön. Samoin Bikva-prosessin tuominen julkisuuteen esimerkiksi lehtihaastattelujen kautta on hyvä tapa saada asiakkaiden ajatuksille myönteistä julkisuutta ja näkyvyyttä. Bikva-menetelmän käyttöönoton valmisteluun ja huolelliseen koko prosessin läpivientiin on kiinnitettävä huomiota. Muuten Bikva-arviointi voi jäädä pelkän asiakastytyväisyyskyselyn tasolle.

Vaikka Bikva-malliin on selvästi sisäänrakennettu sen neljäs vaihe, tiedon ja ratkaisuehdotusten vieminen poliittisille päättäjille, tämä vaihe toteutuu suomalaisissa Bikva-arvioinneissa varsin harvoin. Yhtenä selityksenä voidaan pitää sitä, että poliittisten päätöksentekijöiden ja toimielimien, esimerkiksi lautakuntien, koetaan olevan niin kaukana asiakkaiden ja heidän lähityöntekijöiden toimintakentästä ja arjesta, eikä tätä Bikvan viimeistä vaihetta ikään kuin uskalleta viedä päätökseen.

Kun tulevaisuudessa tehtävistä Bikva-arvioinneista halutaan mahdollisimman tuloksekkaita, niin että suunnitellut toimet siirtyvät käytännöiksi, olisi jo etukäteen syytä selvittää mahdollisuus kaikkien ajateltujen tasojen kuulemiseen. Lisäksi jo alussa tulisi sopia menettelytavoista sen suhteen, kuinka Bikvan tuloksia tullaan viemään poliittisille päättäjille. Vain näin menettelemällä voidaan aidosti saavuttaa niitä tuloksia, ja asiakkaan äänen näkyväksi tekemistä, mitä Bikva-arvioinnilla usein lähdetään hakemaan.

Kirjallisuus

- Julkunen, Ilse (2003) Asiakkaan osallisuus ja itsearviointi. Saatavissa [www-muodossa osoitteessa: http://www.stakes.fi/palvelut/finsoc/Finsoc-lehti_1_03.pdf](http://www.stakes.fi/palvelut/finsoc/Finsoc-lehti_1_03.pdf)
- Kiijärvi-Pihkala, Marja & Reijonen, Mikko (2008) Vapaa-ajantoiminta toisen asteen oppilaitosten asuntolassa – tuntien täytettä vai tavoitteellista toimintaa. Helsinki: Nuorten Akatemia.
- Krogstrup, Hanne Kathrine (2004) Asiakaslähtöinen arviointi. Bikva-malli..FinSoc Arviointiraportteja 1/2004. Helsinki: Stakes.
- Krogstrup, Hanne Kathrine (1997) Brugerinddragelse og organisatorisk læring i den sociale sektor. Århus: Systime.
- Lillia, Tuula (2000) Otetaan opiksi – kokemuksia omavastuisesta oppimisprosessista. Teoksessa Pekka Ruohotie, Juhani Honka & Lea Mustonen (toim.) Työssäoppimisen haasteet ammattikasvatukselle. Hämeen ammattikorkeakoulun julkaisu D:126. Hämeenlinna: Hämeenlinnan ammattikorkeakoulu.

Sosiaalityön tutkimuksen seura – Föreningen för forskning i socialt arbete on vuonna 1998 perustettu tieteellinen yhdistys, jonka tarkoituksena on saattaa yhteen sosiaalityön tutkijoita ja toimia väylänä sosiaalityön tutkimuksen ja ammatillisten käytäntöjen välillä. Seurassa on 450 jäsentä.

Puheenjohtaja

Aini Pehkonen,
Itä-Suomen yliopisto
aini.pehkonen(at)uef.fi
040 775 3202

Sihteeri

Mari Suonio,
Itä-Suomen yliopisto
mari.suonio(at)uef.fi
040 528 0499

Rahastonhoitaja

Aira Juka

Hallituksen jäsenet

Seppänen Marjaana, , marjaana.seppanen(at)helsinki.fi,
varapuheenjohtaja
Hoikkala Susanna, HY, susanna.hoikkala(at)helsinki.fi
Eräsaari Leena, JyU, leena.erasaari(at)yfi.jyu.fi
Nousiainen Kirsi, SOCCA, kirsi.nousiainen(at)hel.fi
Raitakari Suvi, TaY, suvi.raitakari(at)uta.fi
Strömberg-Jakka Minna, TY, mimado(at)utu.fi
Tolonen Mervi, Talentia, mervi.tolonen(at)talentia.fi
Väyrynen Sanna, LY, sanna.vayrynen(at)ulapland.fi

Varajäsenet

Meltti Tero, THL, tero.meltti(at)thl.fi
Tervo Elina, HY/opiskelija, elina.tervo(at)helsinki.fi
Palojärvi Helena, Naistenkartano ry, helena.palojarvi(at)nic.fi
Johansson Juhani, HY/opiskelija, erikoistumiskoulutus
Puurunen Piia, ISY, piia.puurunen(at)uef.fi
Korkiamäki Riikka, TaY Porin yksikkö, riikka.korkiamaki(at)uta.fi
Virokannas Elina, HY, elina.virokannas(at)helsinki.fi

Jäseneksi Sosiaalityön tutkimuksen seuraan

Jokainen sosiaalityön tutkija, opettaja, asiantuntija, opiskelija tai käytännön ammattilainen on tervetullut Sosiaalityön tutkimuksen seuran jäseneksi. Sosiaalityön tutkimuksen seuran jäseneksi voit liittyä lähettämällä vapaamuotoisen jäsenhakemuksen sihteeri Mari Suoniolle. Jäseneksi voi liittyä myös seuran tapahtumissa.

Jäsenmaksut 2010

42 euroa
30 euroa (Sosiaalipoliittisen yhdistyksen jäsenet)
18 euroa (perustutkintoa opiskelevat ja eläkeläiset)

Jäsenedut

- Jäsenlehti Janus
- Vapaa osallistuminen Sosiaalityön tutkimuksen päiville ja muihin seuran järjestämiin tilaisuuksiin.
- Sosiaalityön tutkimuksen vuosikirjoista 30 prosentin alennus
- Mahdollisuus tilata seuran kautta Socialvetenskaplig Tidskrift normaalia edullisempaan hintaan.

Valtakunnalliset sosiaalityön tutkimuksen päivät 2011

XIII Valtakunnalliset sosiaalityön tutkimuksen päivät järjestetään 17.-18.2.2011 Helsingissä. Sosiaalityön tutkimuksen päivien järjestämisestä vastaavat Helsingin yliopisto ja Sosiaalityön tutkimuksen seura.

Lue lisää toiminnasta: www.sosiaalityontutkimuksenseura.fi

